

NIDA GAIDAUŠKIENĖ

Sociokultūriniai Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ryšiai ir profesinė savirealizacija Lietuvoje

<https://doi.org/10.51554/Coll.21.46.02>

Anotacija: Mikalojaus Konstantino Čiurlionio galimybės realizuoti savo profesinius gebėjimus Lietuvoje buvo susijusios su asmeniniais ryšiais, kurių tinklas plėtėsi dalyvaujant draugijų veikloje. 1907–1909 m. Čiurlionis bendradarbiavo su septyniomis lietuvių draugijomis, veikusiomis Lietuvoje, tapo dalies jų nariu. Į vieną, kaip progresyvistas, nebuvo priimtas. Draugijų paskirtis įvairavo nuo vyraujančių socialinių, šelpimo, švietimo rūpesčių iki prioritetinių kultūros puoselėjimo programų. Svarbiausia Čiurlionio visuomeninės savirealizacijos platforma buvo Lietuvių dailės draugija, kurioje jis įsteigė ir Muzikos skyrių bei inicijavo lietuvių kompozitorių kūrinių konkursą. Ši ir kitos lietuvių organizacijos suteikė Čiurlioniui galimybių parodų ir koncertų dalyvius supažindinti su savo kūryba, lavino organizacinius gebėjimus bei leido įvertinti savųjų darbų recepcijos aktyvumą ir kokybę. Ne visi lietuvių kultūriniai, estetiniai lūkesčiai sutapo su menininko individualia gyvenimo programa. Šiuo straipsniu siekiama atskleisti Čiurlionio sociokultūrinių ryšių įvairovę – pažinčių tinklo koherentiškumą ir pertrūkius, jungtis ir skirtis.

Raktažodžiai: Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Lietuvių dailės draugija, Lietuvių mokslo draugija, Vilniaus lietuvių savitarpio pašalpos draugija, organizacijos „Vilniaus kanklės“, „Žiburėlis“, „Rūta“, „Daina“.

Įvadinės pastabos

Mikalojaus Konstantino Čiurlionio veiklos Lietuvoje faktografija, atrodytų, yra žinoma iš memuaristikos ir menininko gyvenimo aprašymų, ypač Vytauto Landsbergio sintetinio pobūdžio monografijų¹. Plačiau visuomenei skirtoje apybraižų knygoje Landsbergis paskelbė duomenų apie Čiurlionio ryšius

1 Vytautas Landsbergis, *Čiurlionio dailė*, Vilnius: Vaga, 1976; Idem, *Čiurlionio dailė*, Vilnius: Vaga, 1986; Idem, *Visas Čiurlionis*, Vilnius: Versus Aureus, 2008.

Vilniuje²; Čiurlionio vietą XX a. pradžios Vilniaus lietuvių, rusų, lenkų, žydų dailės gyvenimo panoramoje atskleidė Laima Laučkaitė³, muzikinio gyvenimo faktografiją pagilino Vida Bakutytė⁴. Vis dėlto bendradarbiavimo su lietuvių draugijomis aspektu menininko biografijos detalės dar nebuvo aptartos, nors literatūros apie Vilniuje ir kitur veikusias tautines organizacijas yra – nuo apibendrintos, šiandienos Čiurlionio biografistikai žinomos⁵, iki pavienių konkretaus pjūvio publikacijų, kuriose menininko veiklos faktai aktualizuojami iš naujo⁶. Tęsiant tyrimus draugijų veiklos kontekste, sociokultūrinių ryšių tinklas plečiasi, ima aiškėti ryšių ir tinklo netolygumas. 1907–1909 m. Čiurlionis bendradarbiavo su septyniomis lietuvių draugijomis Lietuvoje, tapo dalies jų nariu. Dauguma šių organizacijų pirmiausia siekė tenkinti socialinius poreikius (pašalpų, paskolų, būsto), ginti viešo kalbos vartojimo teisę, teikti išsilavinimą gimtąja kalba, tačiau tokių, kurios tarp pagrindinių siekių savo įstatuose įvardytų dailės ar scenos meno ugdymo uždavinius, buvo vienetai. Taigi kaip visuomenės veikėjas Čiurlionis turėjo galimybių realizuotis, tačiau greta organizacinės veiklos jam rūpėjo skleisti kaip menininkui – dailininkui, kompozitoriui, atlikėjui, chorvedžiui (kaip komplikavosi jo idealistinis siekis ugdyti savą visuomenę, yra aptaręs ir Radosławas Okulicz-Kozarynas⁷). Menininkas troško individualaus, jo intelektualinį akiratį papildančio santykio, dairėsi suvokėjo, kuris, be kita ko, būtų pajėgus įsigyti vieną kitą jo paveikslą ar, vadovaudamasis estetiniais kriterijais, įvertinti sudėtingesnę repertuarą. Šio straipsnio tikslas – aptarti menininko individualius ir ryšius su draugijomis, skiriant dėmesio ma-

2 Vytautas Landsbergis, „Čiurlionis Vilniuje“, *Vainikas Čiurlioniui: menininko gyvenimo ir kūrybos apybraižos*, Vilnius: Mintis, 1980, p. 60–71.

3 Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX a. pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 72–79, 142–153 ir kt.

4 Vida Bakutytė, „M. K. Čiurlionis muzikiniame ir teatriniam Vilniuje: stebėtojas, dalyvis“, *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis Vilniuje: mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarė Nida Gaidauskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 165–186.

5 Jonas Umbrasas, Eglė Kunčiuvienė, *Lietuvių dailininkų organizacijos, 1900–1940*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 19–29.

6 Jūratė Burokaitė, „Lietuvių dailės draugijos muzikinis konkursas“, *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: draugijų reikšmė, 1900–1945*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 160–165. Už šią nuorodą ir daugelį kitų vertingų pastabų dėkoju muzikologei ir teatro istorikei Vidai Bakutytei.

7 Radosław Okulicz-Kozaryn, „Wilno w powojakach. M. K. Čiurlionisa plan podzwignięcia kulturalnego litewskiej stolicy“, in: *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis Vilniuje*, p. 54–68.

žiau tyrinėtiems, išsiaiškinti, kokią įtaką jie turėjo menininko visuomeninėms aspiracijoms, profesinei savirealizacijai Lietuvoje, socialiniam statusui. Taikydami žinomomos faktografijos ir neskelbtų archyvinių duomenų analizės bei sintezės metodus ketiname papildyti menininko biografinį diskursą. Dėl ribotos straipsnio apimties jame nėra aptariamas Čiurlionio bendradarbiavimas su organizacijomis, suburtomis ne tautiniu pagrindu. Tarptautiniai sociokultūriniai ryšiai galėtų būti atskiro tyrimo objektas.

Trumpai apie atvykimo į Vilnių prielaidas

Lietuvių politinė ir kultūrinė emancipacija XX a. pradžios Rusijos imperijoje buvo susijusi su visuomenėje bręstančiomis revoliucinėmis nuotaikomis, o pirmas Čiurlionio socialiai reikšmingas pasirodymas Vilniuje, praėjus metams po Didžiojo Vilniaus Seimo, – socialinių perversmų sukeltų ženklių pokyčių pasekmė. Varšuvoje, kur studijuojantis jaunuolis su pertraukomis gyveno apie dešimt metų, pasidarė ekonomiškai nestabilu, be to, nebesaugu dėl gatvėje šaudomų demonstrantų ir suirute besinaudojančių plėšikų smurto, dėl beveik privalomo nešiotis ginklo, kuris, ambicingų kolegų dailininkų impulsyviai panaudotas konflikto metu, nusinešė jauną gyvybę; dėl bičiulio Eugeniuszo Morawskio ir kitų bendramokslių įsitraukimo į Lenkijos socialistų partijos (orig. Polska Partia Socjalistyczna) rengtus pasipriešinimo veiksmus ir policijos pogromą, tapusį pagrindu politinei bylai pradėti, ir kt. Vilniuje kriminalinė situacija irgi buvo pablogėjusi, tačiau grupinių susirėmimų su policija būta mažai (apribotos įvairios eitinės, religinės procesijose drausta tautinė atributika).

Sykiu su destruktiviais reiškiniais vėrėsi ir konstruktyvi perspektyva – institucionalizuotų bendruomeninių sambūrių galimybės. Tiesa, Varšuvoje jau veikė meno lavinimui ir sklaidai palankesnė infrastruktūra. Vis dėlto Vilniuje, kuris akylos carinės administracijos buvo vertinamas kaip mažiau nei Varšuva revoliuciškai rizikingas provincijos miestas, Rusijos administracijai liberalizavus kultūrinę politiką Lietuvoje, draugijų veiklos galimybės atrodė daug žadančios. Lietuvių ideologiniai vadovai, politiniuose užkulisiuose senokai rūpinęsi pakeisti sąlygas, ypač operatyviai naudojosi palankiomis aplinkybėmis. Tuo metu savo lietuvystę vis ryškiau įsisažmonino ir Čiurlionis, nuo 1905 m. pabaigos ėmęs vadovauti Varšuvos lietuvių savišalpos draugijos (orig. Lietuvių savitarpio pagalbos Varšuvoje

draugija) chorui. Šios organizacijos įstatų projektą Varšuvos generalgubernatorius patvirtino tik 1905 m. spalio 10 (23) d., kai jis buvo parengtas pagal Vilniaus lietuvių savitarpio pašalpos draugijos statuto modelį⁸. Tad abiejų draugijų aktyvūs nariai tarpusavyje bendradarbiavo⁹. Simptomiška, kad Čiurlionio garsioji frazė („Žinai apie lietuvių sąjūdį? Aš ketinu visą savo buvusį ir būsimą darbą skirti Lietuvai. Mokomės lietuvių kalbos, ir aš ketinu parašyti lietuvišką operą“¹⁰) išsprūdo laiško, kuriame išsamiai aprašoma 1905 m. revoliucijos įvykių perkeista Varšuva, *Post Scriptume*. Akivaizdu, kad Čiurlionį traukė ne kruvino perversmo („Giedama revoliucinė giesmė, giedama detonuojant, žmonės atrodo kaip nykštukai...“¹¹), o „dainuojančio tautų pavasario“ perspektyva. Savo laiške nesąmoningai parašęs kalambūrą „revoliucinė evoliucija“, jis jautėsi esąs taikios revoliucijos šalininkas, o chorvedžio pozicija tuo metu bemaž prilygo tokio sąjūdžio vedlio vaidmeniui: „[...] matai, kad kitos išeities nėra, kaip kad grįžti į gimtinę. Vadovausime lietuvių chorams ir t. t.“; – entuziastingai rašė ragindamas brolių Povilą grįžti iš Amerikos¹². 1905 m. viduryje lietuvių spaudoje kviesta burtis į chorų asociaciją¹³, 1906 m. pradžioje pasigirdo siūlymų rengti dainų šventę Vilniuje, galinčią suburti 500 choristų iš visų lietuviškų „kolonijų“¹⁴, – tokie festivaliai jau seniai vyko Estijoje (Tartu nuo 1869 m.) ir Latvijoje (Rygoje nuo 1873 m.) dėl vokiečių chorų švenčių kultūros poveikio¹⁵. Čiurlionis su Vilniumi siejo viltį, kad „viskas bus šviežia, nauja, taigi ir įdomu, ne taip

8 V. Karuža [Petras Vileišis], „Varšava“, *Vilniaus žinios*, 1905 11 05 (18) d., p. 4.

9 Įsteigus Lietuvių mokslo draugiją, į ją įstojo Varšuvos lietuvių savišalpos draugijos pirmosios valdybos vicepirmininkas daktaras Jonas Delininkaitis (1910), valdybos nariai: Vincas Palukaitis (1907) ir Jonas Smilgevičius (1907). Lietuvių dailės draugijos nariais tapo minėtos draugijos pirmoje valdyboje dirbę pirmininkas Stanislovas Rauba (1908), Jurgis Pesys (1908), Vincas Palukaitis (1909) ir Antanas Matulevičius (1910).

10 Iš Čiurlionio 1906 m. sausio 7 (20) d. laiško broliui Povilui, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Korespondencija / Korespondencja, 1892–1906*, t. 1, parengė Radosław Okulicz-Kozaryn, Nijolė Adomavičienė ir kt., Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2019, p. 505.

11 *Ibid.*, p. 503.

12 Iš Mikalojaus Konstantino Čiurlionio 1907 m. birželio 10 (23) d. laiško broliui Povilui, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę: laišškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960, p. 203.

13 L. Gerulis [Liudas Gira], „Dainavimo mylėtojų draugijos“, *Vilniaus žinios*, 1905 07 29 (08 11), p. 1.

14 M. U. [Matas Untulis], „Tautiška Lietuvių šventė Vilniuje“, *Vilniaus žinios*, 1906 01 24 (02 06), p. 1.

15 Lietuvoje Dainų šventė pirmąkart įvyko 1924 m. Kaune.

skausminga“¹⁶. Jį traukė ir harmoningesnių santykių lūkestis; patyręs nemažai pagarbos ir pasitikėjimo Lietuvių dailės draugijos (toliau – LDD) steigiamajame susirinkime, savo talento rėmėjai, bendramokslis motinai Bronislavai Wolman į Varšuvą rašė:

Šįkart Vilniuje man labai patiko. Miestas, tiesa, labai atsilikęs, bet žmonės čia daug simpatingesni negu Varšuvoje. Vėl susipažinau su keliais labai kultūringais žmonėmis ir labai maloniai praleidau laiką.¹⁷

Institucinio lygmens asmenybės: Petras Vileišis ir Jonas Basanavičius

Prieš 1906 m. Kūčias Čiurlionis susipažino su lietuvių kultūros elito branduolio dalimi – broliais Petru, Jonu ir Antanu Vileišiais, Jonu Basanavičiumi, Kaziu Puida, kunigais Vladu Mironu ir Juozapu Kukta. Gruodžio 23 d. (1907 m. sausio 7 d.) vyko Pirmosios dailės parodos komiteto posėdis. Susitikime dalyvavo ir parodos komiteto iniciatorius Antanas Žmuidzinavičius, Čiurlioniui pažįstamas iš Varšuvos laikų. Posėdis įvyko Petro Vileišio rūmuose Antakalnyje *Vilniaus žinių* redakcijoje, kuri buvo ansamblio dešiniojo pastato pirmame aukšte (Antokolskaja ul. 24a, dab. Antakalnio g. 6a). 1906 m. vėlyvą rudenį grįžęs iš eilinio vizito Varšuvoje, ištaigingų rūmų savininkas ragino lietuvius sekti sėkmingo lenkų pozityvistinio projekto pavyzdžiu – aktyviomis ekonominėmis investicijomis ir kultūrinėmis iniciatyvomis žlugusios istorinės savo valstybės sostinę simboliškai atkovoti kaip tautinę „sostapilę“, kurioje taip pat klestėtų „tautos dailė ir mįslis“¹⁸. Galbūt apie tai Petras Vileišis kalbėjosi ir su Varšuvos gyvenimą neblogai pažinusių Čiurlioniu, atvykusiu į parodos komiteto posėdį. P. Vileišio įsteigtas pirmasis lietuvių dienraštis *Vilniaus žinios* nuo pat pradžių kvietė tautiečius burtis Vilniuje. Čia 1906 m. birželį pasirodė ir pirmoji publikacija apie Čiurlionį¹⁹. *Vilniaus žinios* tęsė P. Vileišio švietėjišką programą, prasidėjusią

16 Čiurlionis 1907 m. rugsėjo 7 (20) d. laiškas Bronislavai Wolman, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę*, p. 204.

17 *Ibid.*

18 Petras Vileišis, „Iš Lenkijos (korespondencija iš Varšavos)“, *Vilniaus žinios*, 1906 12 01 (14), p. 2–3.

19 Spraulys [Vincas Palukaitis], „Čiurlianis“, *Vilniaus žinios*, 1906 06 10 (23), p. 1.

atkakliomis pastangomis grąžinti lietuviams teisę skaityti lotyniškais rašmenimis, viešai vartoti gimtąją kalbą (rėmęs *Auszra*, *Varpa*, jis išleido arti šimto populiarių ir grožinių knygelių, ketvirtadalį jų pats parašė arba išvertė). Jis buvo vienas Didžiojo Vilniaus Seimo organizatorių, aptariamuoju laikotarpiu sykiu su Jonu Jablonskiu, Gabrieliumi Landsbergiu–Žemkalniu darbavosi prie Vilniaus miesto dūmos veikusioje Teatro ir kitų meno sričių komisijoje²⁰. Be P. Vileišio narystės ir paramos neapsiėjo nė viena solidesnė lietuvių organizacija, pradedant studijų metais jo lankyta Peterburgo lietuvių ir žemaičių labdarių draugija, baigiant 1907 m. įkurtomis Lietuvių mokslo bei Lietuvių dailės draugijomis.

Parodai savininkas už 400 rublių išnuomojo šešis kambarius pastato antrajame aukšte. Per kelias iki atidarymo likusias dienas gausiausiai (per 30) darbų pateikusiems Čiurlioniui ir Žmuidzinavičiui reikėjo sumaniai ant sienų išdėstyti savo darbus. Parengiamųjų darbų metu kompozitorius artimiau susipažino su Petru Rimša, kurį ir vėliau nesivaržydamas kvietėsi talkininkauti. Yra išlikę Žmuidzinavičiaus ir Rimšos liudijimai, kaip, kaldami vinis į sieną, jie iš širdies traukė lietuvių liaudies dainas. Dėstydamas savo paveikslus ir fluorofortus, Čiurlionis dairėsi tinkamos vietos ciklui „Pasaulio sutvėrimas“, kuris, kaip jau žinojo *Vilniaus žinių* skaitytojai, ypač patraukė Sankt Peterburgo recenzento akį. Ciklo pradžią pakabino po Kazimierzo Stabrowskio didžiule romantizuoto Vilniaus tematikos drobe „Žinyčios bokštas“. Šis dailininkas vadovavo Varšuvos dailės mokyklai, kurią 1904–1906 m. lankė Čiurlionis. Be Stabrowskio, tarp dvidešimt trijų grynosios dailės skyriuje dalyvavusių įvairaus lygio menininkų minėtini Antanas Jaroševičius, Petras Kalpokas, Kajetonas Sklėrius.

P. Vileišio labdaringa veikla tuo metu jau buvo išsekėjusi jo santaupas, uždirbtas projektuojant geležinkelius ir kesoninių konstrukcijų tiltus Rusijos gilumoje. *Vilniaus žinių* redakcijoje dirbusi Ona Pleirytė–Puidienė 1906 m. balandį dienoraštyje rašė:

Baigiasi finansiniai p. Petras, taip plačiai ir gausiai užsimojęs su visais savo sumanymais. Daugelis viešai kaltina jo šeimyną, ypačingai jo žmoną, kuri per plačiai gyvenanti, nuolat važinėja po užsienius ir neatsižvelgdama į vyro finansus rengia savo naująjį rūmą su marmuro laiptais, adamaskais ir kita beprasme prabanga. Bet man rodo, kad per daug išnaudoja p. Petrą ir kai kurie lietuviai. Bankrutuoja fabrikas

20 *Памятная книжка Виленской губернии на 1907 г.*, Вильна: Губернская типография, 1907.

gal dėl to, kad jis pirmas įvedė tenai 8 darbo valandų dieną, gi lietuviai, darbininkai ir prievaizdos, ir tų sąžiningai neatidirba. [...] Bankrutuoja knygynas, bet kada nueitum – jis arba uždaras, arba niekas nežino, kas jame yra. [...] Kaip tai keistai viskas apie p. Vileišį sukasi – pralobsta arti jo turtų stovį žmonės, o jis nyksta.²¹

Įtampos dėl politinių pažiūrų kildavo ir redakcijoje: savininkas norėjo išlaikyti nuosaikiai liberalų kursą, neleisti dienraščiui tapti vienos partijos tribūna, laikytis tam tikros politinės diplomatijos. Konfliktai baigdavosi redakcijos sudėties pakeitimu. Laikraščio savininkas ne sykį kreipėsi į Basanavičių, siūlydamas jam redaktoriaus vietą, tačiau pastarojo išskeltos sąlygos P. Vileišiui netiko. 1906 m. vėlyvą rudenį dienraščio redaktoriumi tuo metu dirbęs Puida privačiai prasarė: „Vileišis vėlgi nėra ta melžiamąja karve, kurią galima milžti nuolatos ir kuri niekuomet neužtruks.“²² 1907 m. balandį dienraštis bankrutavo, o rugpjūtį jį perėmė Jono Vileišio, Stasio Matulaičio ir Vladimiro Zubovo vadovaujama pasitikėjimo bendrovė. Vis giliau klimpstantis į skolas P. Vileišis²³ už ¾ nuomos sumą dar įsigijo Rimšos eksponuotą skulptūrą „Lietuvos mokykla“, atspindinčią jam svarbią švietėjišką misiją, tačiau Čiurlioniui paremti kažko pritrūko (tikėtina, kad paisė ir savo žmonos Alinos Moščinskaitės-Vileišienės (Alina (Helena) Moszczyńska), nesupratusios tokio simbolizmo, nuomonės). 1908 m. pavasarį P. Vileišiui teko palikti Vilnių ir vėl įsipareigoti pelningiems darbo užsakymams Rusijoje, tad Čiurlioniui būta nedaug progų artimiau susipažinti su šia asmenybe, kuriai jautė palankumą ir vadino „nepaprastai simpatingu seniu, paprastu, geraširdžiu“, didžiules santaupas išdalijusiu „atgimimo“ reikalams²⁴.

Su Pirmosios lietuvių parodos komiteto pirmininku Jonu Basanavičiumi Čiurlionio santykiai klostėsi netolygiai: po parodos atidarymo menininkas pasirašė po laišku, protestuojančiu prieš daktaro viešos kalbos turinį. Kalbos klausėsi ne tik savieji (tuo metu Sankt Peterburgo dvasinės akademijos profesoriaus

21 „O. Pl. Puidienės-Vaidilutės užrašai. Praeities šešėliai. Dienoraštis“, *Lietuvos žinios*, 1938 06 28, p. 6.

22 Kazio Puidos 1906 m. spalio 29 d. laiškas Juozui Tumui-Vaižgantui, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS) VUB RS F1–F16, l. 3.

23 1906 m. Petras Vileišis iš Jono Basanavičiaus pasiskolino per 19 000 rublių (*D-ro Jono Basanavičiaus Autobiografija*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1936, p. 95). Prieš išvykdamas į Rusiją buvo įsiskolinęs ne vienai lietuvių draugijai.

24 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, sudarė ir tekstus komentavo Vytautas Landsbergis, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 54.

pareigas ėjęs Jonas Mačiulis-Maironis, iš šių pareigų pasitraukęs tuometinis Šv. Kazimiero draugijos pirmininkas Aleksandras Dambrauskas (Adomas Jakštas), kun. Juozas Tumas ir gausiai susirinkusi lietuvių bendruomenė, bet ir oficialūs asmenys (Vilniaus, Kauno bei Gardino generalgubernatūros kanceliarijos viršininkas Andrėjus Stankievičius, naujai paskirtas Vilniaus gubernatorius Dmitrijus Liubimovas, Vilniaus vyskupas Eduardas von der Roppas), žurnalistai (pvz., laikraščio *Kurier Litewski* redaktorius Czesławas Jankowski), kiti atstovai iš lenkų, baltarusių, latvių draugijų. Oficialioje kalboje Basanavičius itin stengėsi tokiai auditorijai pagrįsti meno Lietuvoje istoriškumą. Jaunės kartos atstovai visiškai nesitapatino su jo paminėta Pranciškaus Smuglevičiaus (Franciszek Smuglewicz) tapybos mokykla, tad savo laiške priekaištavo, kodėl taip sureikšmintas unijinių pažūrų skulptorius „Pijus Veliuoniškis“ (Pius Weloński), net nedalyvavęs šioje parodoje²⁵. Savo kalboje Basanavičius Čiurlionį paminėjo tarp geriausiųjų greta Stabrowskio, Žmuidzinavičiaus: „Ipačai pastebėtinas p. Čiurliano tvarinių originališkumas ir individuališkumas, kurie, rasi, gali būti pradžia naujos pakraipos mūsų dailoje.“²⁶ Pasirašydamas Basanavičiui adresuotą protestą Čiurlionis, matyt, solidarizavosi su kolegomis, kalboje priskirtais anoniminei „ir kiti“ kategorijai.

Šis laiškas nebuvo paviešintas, skirtingai nei ankstesnis parodos organizatorių grupelės²⁷ protestas, kad į atidarymą pakviestas tuometinis Vilniaus vyskupas, palaikęs lenkų tautinį judėjimą, vangiai tenkinęs lietuvių reikalavimus švęsti dalį Mišių jų kalba ir skirti kunigus, aptarnaujančius parapijiečius lietuvius gimtąja kalba (dėl suorganizuotos politinės partijos, kuri Rusijos valdžiai atrodė turinti *Republica restituta* užmojų, administracija pasirinko vyskupą 1907 m. spalį nušalinti nuo pareigų²⁸). Aukšto rango svečių akivaizdoje savo viešo įžan-

25 I LDP rengimo komiteto posėdžių protokolai, Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau – LLMA), F.33, ap. 1, b. 72, l. 7, 12, 16, 22.

26 „Pirmosios lietuvių dailės parodos atidengimas“, *Vilniaus žinios*, 1906 12 28 (1907 01 09), p. 2.

27 Tarp protestavusiųjų buvo Liudas Gira, Gabrielius Landsbergis-Žemkalis, Jonas Strazdas, Povilas Matulionis, Andrius Domaševičius, Juozapas Kukta.

28 Petras Klimas, „Pirmosios lietuvių dailės parodos komiteto pranešimas“, *Vilniaus žinios*, 1907 01 03 (16), p. 2. 1905 m. pabaigoje Eduardas von der Roppas buvo paskirtas visos Rusijos katalikų bažnyčių metropolitu (*Vilniaus žinios*, 1905 12 23 (1906 01 05), p. 2). Siekdamas patekti į Rusijos Dūmą, kad gintų katalikų, ypač lenkų, interesus, 1906 m. sausį jis organizavo „Lietuvos ir Baltgudijos konstituciškai katalikišką partiją“ (programa paskelbta

ginio žodžio nepakartodamas lenkų kalba, Basanavičius demonstravo politinę poziciją: jis laikėsi nuomonės, kad Vilniaus krašto nutautėjimas vyko istorinėje tėkmėje užmirštės gimtosios kalbos sąskaita, dėl to statistiniuose surašymuose išaugęs lenkų procentas²⁹. Be abejo, šis politinis aktas sulaukė atgarsio lenkų spaudoje³⁰. Humoristiniame žurnale *Plotka wileńska* paskelbta karikatūra, kurioje Rimšos sukurtas Basanavičiaus portretas, eksponuotas parodoje, buvo rikiuojamas greta užuominų į Čiurlionio paveikslus, jo „Tebūnie“ motyvą iš „Pasaulio sutvėrimo“ komentuojant kaip Lietuvos patriarcho tveriančią ranką, „Rex, III“ motyvą – kaip į maudyklę pasiruošusias žengti Basanavičiaus kojas, „Audros“ sukūrį – kaip neramumą viduriuose ir kt.³¹. Išsyk po parodos į laikraštį *Северо-Западный голос* iš pačių lietuvių nutekėjo žinios apie Basanavičiaus poziciją nekviesti Roppo į atidarymą. Pavišinus uždarame posėdyje išsakytą nuomonę, daktaras atsistatydino iš parodos komiteto ir jo pirmininko pareigų³² ir jas užleido Žmuidzinavičiui. Kurį laiką daktaras neskubėjo susisaistyti narystės ryšiais su LDD, tai padarė 1908 m. vasario 28 d., kai įstojo į šią draugiją kartu su gydytojais Kaziu Griniumi, Dominyku Bukontu, Vladislavu Mongirdu ir kitais³³. Būtent tuo metu draugijos pirmininko Žmuidzinavičiaus įgaliojimus buvo perėmęs jį pavaduojantis Čiurlionis.

Basanavičiaus dėmesį į Čiurlionį siekė atkreipti Bronisława Wolman: rūpindamasi Čiurlionio likimu, Pirmajai lietuvių dailės parodai įpusėjus, ji atvyko iš Varšuvos ir kalbėjosi su Basanavičiumi šiuo klausimu³⁴. Nutuokdamas apie menininko finansinę padėtį, daktaras vis tik nenupirko nė vieno Čiurlionio paveikslo. Basanavičių traukė realistiškesnė raiška – jo kolekcijoje liko keletas Krymo peizažėlių, 1901 m. nutapytų Władysława Leszczyńskiego, mėgusio buitinius

Vilniaus žiniose, 1906 01 22–24 (02 04–06), p. 4). Už tai Rusijos administracijos pastangomis 1907 m. spalį jis buvo atleistas iš Vilniaus vyskupo pareigų (*Vilniaus žinios*, 1907 10 12 (25), p. 1). Ypač vyskupą dėl jo prolenkiškų pažiūrų kritikavo laikraštis *Šviesa*, redaguotas kun. Juozapo Ambraziejaus.

29 D-ras Basanavičius, „Vilniaus lietuviai ir ‚lenkai‘ statistikos šviesoje“, *Viltis*, 1908 11 01 (14), p. 2–3.

30 Plačiau apie polemiką, žr. Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX a. pradžioje*, op. cit., p. 60.

31 *Plotka wileńska*, 1907, Nr. 1. Karikatūroje būta užuominos ir į Žmuidzinavičiaus paveikslą „Sielvartas“.

32 D-ras J. Basanavičius, „Prie parodos komiteto pranešimo“, *Vilniaus žinios*, 1907 01 09 (22), p. 2.

33 LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 3, l. 4.

34 *D-ro Jono Basanavičiaus Autobiografija*, p. 95.

vaizdelius ir istorines scenas. Šio autoriaus paveikslėliai parodose buvo perkami, bet jie visiškai neatlaikė Čiurlionio atrankos kriterijų: „iš 80 Leszczyńskio paveikslų 78 ilsisi virtuvėje, kur internavau ir daug kitų *bogomazų*, tiesiog nieko neklausdamas“³⁵, – rašė menininkas, rengdamas Antrąją lietuvių dailės parodą. Kad kauniškėje ekspozicijoje Leszczyńskio darbų pagausėtų, matyt, pasistengė Tadas Daugirdas (Tadeusz Dowgird), talkinęs rengiant parodą Kaune. Šis Vilniaus piešimo mokyklos, Sankt Peterburgo ir Miuncheno dailės akademijų ugdytinis, nuo 1885 m. Lenkų mokslo akademijos Krokuvoje narys korespondentas, rašęs ir į lietuvių spaudą, ką tik įstojęs ir į Lietuvių mokslo draugiją, su savo darbais dalyvavo Antrojoje lietuvių dailės parodoje. Po vilniškės parodos kiek išsibarsčiusį Liaudies meno skyrių Daugirdas papildė eksponatais iš savo etnografinės kolekcijos, kurią kartu su archeologiniu rinkiniu dovanojo steigiamam Kauno miesto muziejui. Jei neiškreipia faktų Dambrausko–Jakšto memuaristika, Antrosios lietuvių dailės parodos gryojo meno skyrių Jakštas su Basanavičiumi vertino kaip „perdaug, moderne“³⁶. Daktaras yra stebėjęs Čiurlionį viešai pasirodant (girdėjo jį 1907 m. lapkričio 24 (gruodžio 7) d. skambinant Vinco Kudirkos vakare³⁷). Čiurlionis yra klausėsis Basanavičiaus prisiminimų apie *Auszros* įsteigimą, skaitomų Kauno draugijos „Daina“ surengtame vakare pirmojo lietuvių demokratinio laikraščio 25-mečiui paminėti³⁸. Vakaras vyko 1908 m. gegužės 8 (21) d. rengiamos Antrosios lietuvių dailės parodos Kaune atidarymo išvakarėse³⁹ (*Auszros* minėjime Čiurlionis klausėsi ir pranešimą skaičiusios savo sužadėtinės Kymantaitės⁴⁰).

Čiurlionį ir Basanavičių galėjo suartinti darbas užrašant lietuvių liaudies dainas. Lietuvių mokslo draugijos (toliau – LMD) trečiajame visuotiniame susirinkime, vykusiame 1909 m. liepos 10–11 (23–24) d., buvo išrinktos folkloro ir dainų komisijos, atsakingos už organizuotą medžiagos rinkimą. Į „dainų komisiją“ paskirtas Čiurlionis, Juozas Naujalis, Juozas Tallat-Kelpša, Eduardas Volteris ir kunigas Jurgis Narjauskas⁴¹. Nutarta skirti lėšų fonografui įsigyti – tų

35 Mikalojaus Konstantino Čiurlionio 1908 m. kovo 4 d. laiškas Bronislavai Wolman, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę*, p. 210.

36 „Iš Kauno kronikos (A. Dambrausko)“, *Mūsų senovė*, 1921, Nr. 1, p. 48.

37 *D-ro Jono Basanavičiaus Autobiografija*, p. 101.

38 *Vilniaus žinios*, 1908 05 18 (31), p. 1–2.

39 *Vilniaus žinios*, 1908 05 04 (17), p. 1; 1908 05 07 (20), p. 1.

40 Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Vaga, 1988, p. 323.

41 „Iš Lietuvių Mokslo Draugijos kronikos“, *Lietuvių tauta*, kn. I, d. 3, p. 442.

pačių metų spalį Basanavičius Berlyne Edisono fonografo draugijoje įgijo brangų fonografo⁴². Netrukus grįžęs į Lietuvą spalį–lapkritį jau demonstravo, kaip jis veikia (išsyk ėmėsi užrašinėti dainas). Nors Čiurlionio pavardė šios komisijos sudėtyje figūravo pati pirmoji, susirinkime jis nedalyvavo (nebuvo nė LMD narys) ir į dainų rinkimo darbą⁴³ nebeįsitraukė dėl netrukus ėmusių ryškėti sunkios ligos simptomų. Iš dainų komisijos rinkimo narių artimesni ryšiai jį siejo su Tallat-Kelpša. Tam tikrą asmeninę konkurencinę įtampą kūrė Naujalio kritinės pastabos, išsakytos recenzuojant lietuviškų dainų rinkinį liaudies mokykloms *Vieversėlis*⁴⁴, kuriam Čiurlionis rašė balsuotes; ši įtampa juntama ir pastarajam ginant nuo Naujalio kritikos Česlovo Sasnausko leistos serijos *Lietuviška muzika* sąsiuvinius bei privačiuose pokalbiuose su sąsiuvinių sudarytoju⁴⁵. Sasnauskas kalbino Čiurlionį kurti Vilniuje „tautinę konservatoriją“⁴⁶. Būtent su juo ir Tallat Kelpša, padedant kalbininkams, Čiurlionis parengė ir lietuviškų muzikinių terminų žodynėlį⁴⁷.

1908–1909 m. Čiurlionio tęstas lietuvių liaudies dainų išdailų darbas, 1909 m. jo piešti grafiniai vinječių projektai rodė, jog turėta ambicingesnių planų nei nesudėtingos jauniems atlikėjams skirtos dainų išdailos, paskelbtos rinkinyje *Vieversėlis*. Būdamas vienas pirmųjų savo bendruomenėje, įgijusių aukštąjį muzikinį išsilavinimą, kompozitorius suvokė padėdas saviškiams vytiš kaimynines jaunąsias tautas, supratusias savų dainynų leidybos būtinybę ir jau pradėjusias juos leisti. Kryptingą, LMD užmojams artimą, darbą liudijo ir kompozitoriaus pastanga studijuoti istorinius lietuvių liaudies dainų rinkinius, didelės aprėpties straipsnyje „Apie muziką“ klasifikuoti dainų melodikos tipus, išvalyti repertuarą nuo populiarus kičo ir kitų tautų melodinių priemaišų, iš „lietuviškos“

42 *D-ro Jono Basanavičiaus Autobiografija*, p. 116.

43 *1917 m. liepą Lietuvių mokslo draugijos archyve jau buvo sukaupia apie 9000 dainų.*

44 „... [I]š tų dainų harmonizacijos, negalima spręsti apie gabumą ir kompozitorišką talentą, nes tai dar mažas darbas: Vienok reikia pažymėti, kad tas darbas ne visai gerai p. Čiurlioniui pasisekė. [...]“; Juozas Naujalis. Kritika. „Vieversėlis“, *Vargonininkas*, 1909, Nr. 2, p. 5.

45 „Šiandien buvau pas Sasnauską, baisiai susikrimtęs dėl Naujalio, kurį drauge išvadinome idiotu, kritikos“; Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, p. 359. 1908 12 14 (27)–1909 12 18 (31) Čiurlionis *Viltyje* publikavo keturis straipsnius apie serijos *Lietuviška muzika* leidinius.

46 Iš Mikalojaus Konstantino Čiurlionio 1909 m. lapkričio pabaigos laiško Sofijai Čiurlionienei–Kymantaitei, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, p. 360.

47 Česlovas Sasnauskas, M. K. Cirlianius, Juozas Talliat-Kelpša, „Mūsų muzikos terminologija“, *Vargonininkas*, 1910, Nr. 1, p. 7–8.

perspektyvos įvertinti Oskaro Kolbergo, Zenono Noskowskio, Jano Baudouino de Courtenay ir kt. parengto leidinio *Melodye ludowe litewskie przez s. p. księdza Antoniego Juszkiewicza* (1900) trūkumus⁴⁸. Jo sumanymų savarankiškumą liudija 1908 m. lapkritį LDD išdėstytas nuoseklus Muzikos skyriaus steigimo planas, apie kurį bus rašoma vėlesniame skyriuje.

Čiurlionis dalyvavo gryninant „Tautos namų“ idėją, kuri sulaukė visuomenės iniciatyvų po to, kai pirmuosiuose LMD posėdžiuose ją aiškiai išsakė Basanavičius. Spauldoje pasirodė atsišaukimų, pasirašytų „Lietuvių Tautos Namų“ komiteto“ vardu, deja, į komiteto sudėtį neįėjo nei Basanavičius, nei Čiurlionis. Jį sudarė Čiurlionio iš vilniečių išskirtasis Stasys Matulaitis (pirmininkas), Antanas Rucevičius (sekretorius), Antanas Vileišis (įždininkas)⁴⁹, Jonas Vileišis, Povilas Matulionis, Andrius Domaševičius, Žmuidzinavičius, Sofija Gimbutaitė, Marija Putvinskytė, Juozas Bagdonas⁵⁰. Komitetas vystė idėją keturiuose pasitarimuose spalio–lapkričio mėnesiais, tačiau paaiškėjo, kad, neturėdamas juridinio statuso, komitetas negalėjo organizuoti rinkliavų – reikią tai daryti įsteigtos organizacijos, pvz., draugijos, vardu⁵¹. Vienas pirmųjų „Tautos namų“ klausimą svarstė „Vilniaus kanklių“ draugijos kolektyvas⁵², matyt, pakvietęs ir Čiurlionį. Tarp tautinių demokratų iškilus nepasitikėjimui, kodėl komitetas sudarytas ne iš visų draugijų valdybų atstovų⁵³, liberalių demokratų atstovai siūlė iniciatyvą perimti LDD. Tikėtasi ir LMD viešo aktyvumo, kurio tuo metu draugija nerodė⁵⁴ (Basanavičius atvyko į komiteto pasitarimą tik 1907 m. gruodžio 30 d. (sausio 12) d., o 1908 m. sausio 25 d. (vasario 7 d.) atnaujino šį klausimą LMD valdybos posėdyje⁵⁵; LMD ir LDD savo jėgas šiuo klausimu suvienijo tik 1910 m. 1907 m. gruodį laiške Wolman Čiurlionis minėjo: „[d]arbotvarkėje turime čia

48 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Apie muziką“, in: Sofija Čiurlianienė (Kymantaitė), *Lietuvoje*, Vilnius, 1910, p. 59–83.

49 *Lietuvos ūkininkas*, 1907 10 24 (1907 11 06) (Nr. 43), p. 640

50 [Antanas Smetona (?)], „Lietuvių Tautos namai Vilniuje“, *Viltis*, 1907 10 19 (1907 11 01), p. 4; *Viltis*, 1907 12 12 (25), p. 2. Nebūdamas užtikrintas dėl komiteto institucijos, Juozas Bagdonas iš jo išstojo.

51 *Vilniaus žinios*, 1908 04 06 (19), p. 1.

52 „Vilniaus kanklių“ nepaprastas visuotinas susirinkimas“, *Vilniaus žinios*, 1907 10 04 (17), p. 3.

53 [Antanas Smetona (?)], „Lietuvių Tautos namai Vilniuje“, [Idem], „Nevykęs sumanymas“, *Viltis*, 1907 12 08 (21), p. 1.

54 Pl. [Ona Pleirytė–Puidienė (?)], „Tautos namas“, *Vilniaus žinios*, 1908 04 01 (14), p. 2.

55 *D-ro Jono Basanavičiaus Autobiografija*, p. 102.

„Tautos rūmų“ projektą, o tiksliau – idėją⁵⁶. Lyginant jo pateiktą prioritetinį patalpų sąrašą su *Vilniaus žiniose* išdėstytu sumanymu, tampa aišku, kad „po karštų ginčų ir rimtų svarstymų“⁵⁷ priimtas kompromisinis sprendimas, kitaip tariant, Čiurlioniui teko nusileisti: mat jam pirmiausia rūpėjo koncertų, parodų ir muziejaus ekspozicijos erdvės, jų apšvietimo kokybė, reikalaujanti modernaus projekto⁵⁸, kuriam įgyvendinti būtų prirėkę didelių lėšų (dėl šių priežasčių būsimuosius „tautininkus“ tuo metu būtų tenkinęs kuklus, realistinis patalpų klausimo sprendimas⁵⁹, siūlyta būstą ne statyti, o įsigyti⁶⁰). Taigi minėtuose svarstymuose Čiurlionio ambicingas sumanymas susilaukė, jo žodžiais, „baisios opozicijos iš konservatyvistų pusės“⁶¹. Basanavičius tuo metu glaudžiau bendradarbiavo su idėją pragmatizuoti mėginusia *Viltimi* nei su *Vilniaus žiniomis*, tačiau viešoje to laikotarpio diskusijoje nedalyvavo. *Vilties* redakcija susibūrė kaip atsvara *Vilniaus žinių* viešinimo politikai, tačiau abiejuose laikraščiuose atsispindėjo Čiurlionio veikla (pastarojoje redakcijoje dirbo Kymantaitė).

Lietuvių dailės parodos ir pažintys tautos meną puoselėjančioje draugijoje

Čiurlionis aktyviai darbavosi Lietuvių dailės draugijoje nuo jos įsikūrimo momento 1907 m. rugpjūčio 2 (15) d. iki kitų metų rugpjūčio pabaigos, kada apsisprendė mėginti megzti profesinius ryšius su Rusijos sostinėje Sankt Peterburge veikusiomis meno organizacijomis. 1909 m. LDD susirinkimuose jis gyvai dalyvavo tik birželio ir spalio mėnesį, tačiau protokoluose fiksuojamas dalyvavimas ir nuotoliniu būdu, t. y. laiškais. Svarbiausias Čiurlionio atsakomybei tekęs darbas buvo Antrosios lietuvių dailės parodos rengimas (dalis korespondencijos,

56 Čiurlionis 1907 m. gruodžio 16 (29) d. laiškas Bronisławai Wolman, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę*, p. 206.

57 „Lietuvių Tautos Namų“ Komiteto atsišaukimas į lietuvių visuomenė“, *Vilniaus žinios*, 1907 11 28–1907 12 10, p. 1.

58 Plačiau apie tai žr. Radosław Okulicz-Kozaryn, „Wilno w powojakach. M. K. Čiurlionis plan podzwignięcia kulturalnego litewskiej stolicy“, p. 60–62.

59 [Antanas Smetona (?)], „Nevykęs sumanymas“, *Viltis*, 1907 12 08 (21), p. 1.

60 M. Dovoina-Silvestravičius, „Lietuvių Tautos Namų dalykai“, *Viltis*, 1907 12 12 (25), p. 2.

61 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę*, p. 206.

viešinimas⁶², plakato ir katalogo projektų kūrimas, spaudinių organizavimas, nuomos sutarties sudarymas, techniniai ekspozicijos parengiamieji darbai ir kt.). Pagal išankstinį susitarimą su Petro Leono vadovauta draugija „Daina“ 1908 m. gegužę rengtas parodos perkėlimas į Kauną – dalį organizacinių rūpesčių perėmė kauniečiai. Tais metais buvo rengiama ir loterija draugijos naudai (tarp prizų buvo ir Čiurlionio „Pasakos“ fragmentas, kitais metais draugijos valdybos nariams įteikti fluoroforto „Auka“ atspaudai).

Ruošdamasis Antrajai lietuvių dailės parodai Čiurlionis rašė:

Visa, kas susiję su paroda, turėjau pats savo rankomis tvarkyti. Laiškai, – o jų buvo daugybė, – straipsniai, bilietai, katalogai, plakatai, spaustuvė, prekių stotis, policija, gubernatorius. Savo rankomis išardžiau dėžes, o net tempiau sunkumus į trečią aukštą, pas rėmų taisytoją laksčiau be galo. Paveikslų kabinimas priklausė prie sunkiausių darbų. [...]⁶³

Čiurlionis atrinko eksponuoti šešiolikos dailininkų 110 paveikslų, skulptūrų ir brėžinių. Atrinktoji parodai kolekcija buvo ne tokia gausi, kaip pirmosios parodos, bet ji išsiskyrė reklamu kokybei, palankumu modernesnei raiškai. Į ją buvo įtraukti nauji dailininkai, iš kurių išskirtini – Antanas Vivulskis, Julia Stabrowska, Kazimieras Ulianskis, Adomas Varnas, Adalbertas Staneika. Daugiau negu pusę grynojo meno darbų ekspozicijos sudarė paties Čiurlionio darbai: pirmosios jo „sonatos“, minimalistine ir abstraktėjančia raiška išsiskiriantis ciklas „Žiema“, stilingai dekoratyvūs „Zodiako ženklai“ ir kita.

Artimiausi Čiurlionio bendradarbiai per šį laiką liko draugijos steigiamąjį aktą pasirašiusieji: teisininkas Jonas Vileišis, skulptorius Petras Rimša, talkinės ir rengiant ekspoziciją Kaune. Steigėjas Žmuidzinavičius, kurio iniciatyvos reikšmingos nuo 1906 m., kai grįžęs iš Paryžiaus ėmėsi rengti Pirmąją lietuvių dailės parodą, 1907 lapkričio 25 d. jau buvo išvykęs tobulintis į Vokietiją, lankė kitas Europos šalis, JAV, skaitė paskaitas, rinko lėšas Tautos namų sumanymui įgyvendinti. Tad iki 1909 m. liepos Lietuvoje mažai buvo. LDD visuotiniame

62 Čiurlionio valdybos vardu parašytas atsišaukimas spausdintas įvairiausių pakraipos periodiniuose leidiniuose: *Vilniaus žinios*, 1908 01 25 (1908 02 07); *Viltis*, 1908 01 27 (1908 02 09); *Draugija*, 1908, Nr. 14; *Šaltinis*, 1928, Nr. 6; *Lietuvos ūkininkas*, 1908, Nr. 5; *Žarija*, 1908, Nr. 5.

63 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę*, p. 209.

susirinkime, vykusiame 1908 m. rugpjūčio 27 d. (rugsėjo 9 d.), atkreipęs dėmesį, kad draugija ligi šiol nesirūpino lietuvių muzikos leidybos klausimais, Čiurlionis sulaukė dalyvių palaikymo: pasiūlyta iš organizacijos pelno penktosios dalies kaupti lėšas į muzikos fondą, kuris būtų skirtas konkursams rengti bei muzikos kūriniams leisti⁶⁴. Iki rudens pabaigos Čiurlionis išvystė Muzikos skyriaus steigimo idėją – laiškais sulaukė Žmuidzinavičiaus palaikymo. Lapkričio 16 (29) d. iš Sankt Peterburgo Sofijai Gimbutaitei Čiurlionis rašė detalų laišką, kaip organizuoti lietuvių kompozitorių kūrinių konkursą, kuris nuolat papildytų tautos muzikinį archyvą, – laiškas buvo viešai perskaitytas ir aptartas draugijos valdybos posėdyje gruodžio 2 (15) d.⁶⁵ Po keturių dienų šis laiškas jau buvo paskelbtas *Vilniaus žiniose*⁶⁶; apie konkursą Čiurlionis rašė ir 1909 m. pradžioje bei prasidedant vasarai⁶⁷, tačiau konkursą pavyko užbaigti tik 1910 m. gruodį (sunkiai sergantį konkursui pirmininkavusį Čiurlionį pavadavo Sasnauskas)⁶⁸.

Tarpininkaujant Žmuidzinavičiui, Čiurlionis buvo įtrauktas į Juozo Adomaičio-Šerno muzikos fondo Čikagoje komisiją, kuri sprendė, kurios kompozicijos skelbtinos⁶⁹, – tai galėjo atverti didesnes galimybes natų leidybai. O tokių planų Čiurlionis turėjo: 1909 m. pavasario pradžioje Sankt Peterburge pasitaręs su Sasnausku, Tallat-Kelpša ir Stasiu Šimkumi, planavo periodinį leidinį, kuriame būtų muzikos, dailės ir literatūros skyriai⁷⁰. LDD pirmininkui Žmuidzinavičiui kėlė nerimą tarp atskirų meno šakų galinti kilti konkurencija dėl fondo. Kai jis grįžo iš JAV, paskaitomis surinkęs solidžių lėšų draugijos naudai, gruodžio 15 (28) d. valdyba leidinį atsisakė remti⁷¹. LDD pirmininko vaidmuo, rūpinantis parama Čiurlioniui, jo laidotuvėmis, pomirtinėmis ir nuolatine parodomis, ryškėjo vėliau.

64 LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 3, l. 7–7 a. p.

65 LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 3, l. 10.

66 M[ikalojus] K[onstantinas] Čiurlianis, „Dailės draugijos konkursas“, *Vilniaus žinios*, 1908 12 06 (19), p. 1.

67 M[ikalojus] K[onstantinas] Čiurlianis, „Dailės draugijos konkursas“, *Viltis*, 1909 01 28 (1909 02 10), p. 3; *Vilniaus žinios*, 1909 01 29 (1909 02 11), p. 3; „Dailės draugijos muzikalinis konkursas“, *Viltis*, 1909 05 27 (1909 06 09), p. 2.

68 Plačiau apie tai žr. Jūratė Burokaitė, „Lietuvių dailės draugijos muzikinis konkursas“, *op. cit.* (šio straipsnio 160 p. įsivėlė klaida datuojant: LDD muzikos sekcijos klausimas pradėtas spręsti ne 1907 m., o 1908 m. rugpjūčio 27 d.).

69 Vytautas Landsbergis, „Užmirštas Čiurlionio straipsnis“, *Pergalė*, 1971, Nr. 3, p. 137–138.

70 Marijos Putvinskytės laiškas Anatanui Žmuidzinavičiui, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, p. 304.

71 LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 3, l. 16.

Jonas Vileišis buvo vienas iš pirmųjų lietuvių tautinio sąjūdžio Vilniuje dalyvių: veikė vadinamojoje Dvylikos Vilniaus apaštalų grupėje, vaidino pirmuosiuose lietuviškuose vakaruose ir juose skatino chorinį dainavimą. Caro administracijai leidus Varšuvoje steigti dailės mokyklą, J. Vileišis pageidavo, kad panaši įstaiga būtų kuriama ir Vilniuje⁷². Juridinės jo žinios lietuviams buvo reikalingos rengiant Vilniaus Didįjį Seimą bei kuriant daugybę organizacijų – Lietuvos demokratų partiją (1902), moksleivių ir studentų draugiją „Žiburėlis“⁷³, vilniškę švietimo draugiją „Aušra“ (1907–1908), klubą „Rūta“ (1909–1914) ir kt. Jis kūrė LMD ir LDD įstatus, buvo vienas iš draugijų steigėjų, jose sekretoriavo, puikiai rengė ataskaitines apžvalgas, tačiau smulkią raštvedybą už jį vykdė kiti⁷⁴. Maždaug nuo 1900-ųjų rašęs įvairius straipsnius į spaudą, jau turėjęs ir *Lietuvos ūkininko* redaktoriaus patirties, aptariamuoju metu vadovavo dienraščiui *Vilniaus žinios*, kuriose Čiurlionis skelbė apie savo teikiamas muzikinio lavinimo paslaugas. Jiedu kartu pasirašinėjo LDD viešus skelbimus⁷⁵, vidaus dokumentus (įskaitant ir salių nuomos sutartį su Władysławu Hermanu), tad tuo metu juodu siejo daug bendrų interesų. Be to, J. Vileišis su sutuoktine Ona iš kilmingos Kossakowskių giminės buvo išgiję Čiurlionio paveikslą „Vasara“, du etiudus "Pavasario" tema.⁷⁶ Laisvalaikiu menininkas apsilankydavo advokato namuose, paskambindavo fortepijonu su jo miela žmona, kuri, paties svečio žodžiais, buvo „baisiai nemuzikali, ir tai aukščiausiam laipsny“⁷⁷. Tiesa, kaip juristas J. Vileišis nespėdavo tvarkytis su gausiomis visuomeninėmis pareigomis, tai atskleidžia ir Čiurlionio charakteristika: „Simpatingas, truputį aristokratas, truputį buržujus, priklauso visoms esamoms Vilniaus lietuvių draugijoms berods tik tam, kad priklausytų, nes niekur nebeturi laiko ką nors gero padaryti.“⁷⁸ Tad J. Vileišiui

72 Jonas Aničas, *Jonas Vileišis (1872–1942): gyvenimo ir veiklos bruožai*, Vilnius: Alma Littera, 1995, p. 144.

73 1894–1905 m. „Žiburėlis“ veikė nelegaliai, 1906 m. gruodį draugija įteisinta.

74 Lietuvių mokslo draugijoje šį darbą vykdė Jonas Basanavičius, Jonas Aničas, *Jonas Vileišis*, p. 151, o Lietuvių dailės draugijoje – Sofija Gimbutaitė.

75 Draugijos įsteigėjai: dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, dailininkas Mikalojus Čurlianis, skaptorius Petras Rimša, Jonas Vileišis „Lietuvių dailės draugijos įstatai“, *Vilniaus žinios*, 1907 08 26 (1908 09 08), p. 2–3; „Lietuvių dailės draugija“, *Vilniaus žinios*, 1907 08 23 (1907 09 05), p. 1 ir kt.

76 Vytautas Landsbergis, *Čiurlionio dailė*, p. 303, 356, 358.

77 Iš Mikalojaus Konstantino Čiurlionio 1907–1908 m. laiško Halinai Wolman, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, p. 51.

78 *Ibid.*, p. 50.

ir čia talkino žmona: LDD protokolų dokumentai liudija Onos Vileišienės dažną dalyvavimą 1907–1908 m. valdybos posėdžiuose. Vileišių pora, kaip ir Žmuidzinavičius, Putvinskytė bei kiti, 1911 m. spalį–lapkritį aukojo Čiurlionio muzikos kūrinių leidybos fondui⁷⁹. Deja, pirmieji Čiurlionio kompozicijų leidiniai Lietuvoje pasirodė 1925 m.

Rengiant parodas, Čiurlioniui uoliai talkino ir bajoraitė, Žmuidzinavičiaus sužadėtinė Marija Putvinskytė (nuo 1909 m. spalio 23 d. Žmuidzinavičienė). Ji į Vilnių grįžo iš Paryžiaus, kur mokėsi stomatologijos ir dalyvavo lietuvių draugijos „Lithuania“ veikloje. Prieš atvykdama į Vilnių, Paryžiaus „Želmens“ bei „Lithuania“ draugijose darbavosi ir kita bajorų kilmės uoli talkininkė Gimbutaitė.

– Ar gali būti kultūringa tauta be savo dailės muziejaus, – ne kartą kalbėdavo Gimbutaitė. – Šiandien negalime dar jo įkurti, tai bent rinkime eksponatus.⁸⁰

Steigiamajame LDD posėdyje Sofija Gimbutaitė paaukoko 50 rublių įnašą, kuris užtikrino jos narystę draugijoje, iki kol šioji gyvuos. Šios jaunos moters butas buv. Preobraženskaja ul. 9–1 (dab. Liejyklos g.) daugiau nei trejus metus buvo LDD būstinė. Tuo pačiu adresu veikė ir jos stomatologijos kabinetas, kuriame Gimbutaitė labdaringai gydė nepasiturinčius kultūrininkus, tarp jų – ir Čiurlionį. 1907 m. rudenį atvykęs į Vilnių, Čiurlionis rado laikiną prieglobstį būtent viename iš Gimbutaitės buto kambarių, kol susirado nuomojamą būstą (tokios sąlygos buvo sudarytos Rimšai ir kitiems). Gimbutaitė, nuo pat įsteigimo valdybojeėjusi išdininkės pareigas, 1908 m. rugpjūčio pabaigoje iš J. Vileišio perėmė sekretorės darbą – iš tiesų, jau rengiant Antrąją lietuvių dailės parodą, ji rašė daug laišku ir talkino visuose organizaciniuose darbuose (spaudoje netgi buvo nurodoma, kad Čiurlionis ir Gimbutaitė dviese rengė šią ekspoziciją⁸¹). Dailininkui išvykus į Sankt Peterburgą, ji tarpininkavo, perteikdama valdybai LDD Muzikos skyriaus, kompozicijų konkurso idėjas, Čiurlionio straipsnius nušėdama į redakcijas. Suvokdama dailininko padėtį, įsigijo keletą jo paveikslų –

79 LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 8, l. 2, 3, 17 ir kt.

80 Juozas Rimantas, *Petras Rimša pasakoja*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1964, p. 154.

81 Liudas Gira, „Antrajai lietuvių dailės parodai besitarianant“, *Lietuvos ūkininkas*, 1908, Nr. 8, p. 106.

„Liūdesys, I“ ir „Laivas“⁸². Prieš mirtį Čiurlionio, Rimšos paveikslus bei septynetą knygų testamentu užrašė draugijai⁸³.

Greta Žmuidzinavičiaus, Jono Vileišio, Čiurlionio, Rimšos, Gimbutaitės steigiamajame LDD susirinkime dalyvavo Antanas ir Petras Vileišiai, Mečislovas Davainis-Silvestravičius, Domaševičius, Matulaitis ir kt. Du pastarieji su netrukus įsitraukusiu Alfonsu Moravskiu buvo socialdemokratiškos pažiūros. Moravskį ir Domaševičių Čiurlionis vertino dėl jų domėjimosi muzikiniu gyvenimu⁸⁴. Su inžinieriaus darbą dirbusiu Moravskiu turėjo progos aptarti Varšuvoje matytus spektaklius, girdėtus koncertus. Šis, pasak Čiurlionio, „Herkulio povyzos“ žmogus savo namuose rengdavo literatūrinius-muzikinius pobūvius, į kuriuos jį kvietė apsilankyti kartu su Kymantaite. Moravskis tapo vienu iš aktyviausių tarpininkų, talkinusių „Meno pasaulio“ nariams 1912 m. balandį Sankt Peterburge organizuojant renginius Čiurlioniui pagerbti.

1908 m. įvyko keletas posėdžių, kuriuose LDD gretos gausiau pasipildė. Tų metų vasario 28 (kovo 12) d. į draugiją priimti jau minėtas Moravskis, Juozas Tumas-Vaižgantas, parodoje dalyvavusieji Antanas Jaroševičius, Petras Kalpokas ir kt.⁸⁵ Rugsėjo 26 (rugsėjo 8) d. draugijos nariais patvirtinti 27 asmenys, iš kurių paminėtini Juozas Zikaras, Mykolas Biržiška, Stanislovas Narutavičius, Petras Leonas, Eduardas Volteris, Kymantaitė, Vincentas Jarulaitis ir kt.⁸⁶. Dalį šių žmonių Čiurlionis susitiko kitą dieną vykusiame visuotiniame draugijos susirinkime. Jame svarstyti svarbūs strateginiai klausimai: jau minėtas muzikų rėmimo, literatūros sekcijos, lietuvių dailės parodų perkėlimo į didesnius miestus – kad jas pamatytų ne vien lietuvių kolonijos. Idėją, kad parodą reikėtų vežti į Sankt Peterburgą, išsakė Stasys Šilingas. Čiurlionis laikėsi minties, kad to-

82 Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės atsiminimuose minima, kad Čiurlionis Sofijai Gimbutaitėi paveikslą „Laivas“ padovanojo. Antrosios lietuvių dailės parodos kasos knygoje randame įrašą, kad paveikslas įsigytas „ponios Svieževskienės“ vardu (tąkart sumokėta pusė paveikslo sumos, 25 rb), tačiau išvežtas į Gimbutaitės butą. Kadangi testamentu paveikslas įvardytas kaip Gimbutaitės nuosavybė, matyt, bent pusę paveikslo kainos ji pati sumokėjo, prisidengdama išgalvotos pirkėjos vardu (žr. LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 10, l. 10).

83 LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai rusų kalba, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 4, l. 37–37 a. p. Sofija Gimbutaitė mirė 1911 m. spalio 24 (lapkričio 6) d.

84 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, p. 51–52.

85 LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 3, l. 4.

86 LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 3, l. 5 a. p. Paraiškas pretendentai į narius teikė pavasario ir vasaros mėnesiais.

kioms išvykstamosioms parodoms lietuvių dailės apraiškos dar per menkos, tad sumanymas – pernelyg ankstyvas⁸⁷. Atvykęs į susirinkimą, Šilingas išsyk įstojo į draugiją, 1913 m. įkūrė Čiurlionio kuopą, fondą, įgalinusį rinkti menininko palikimą į vieną kolekciją (kuopos tikslas buvo surinkti tautos dailės muziejui visų lietuvių dailininkų geriausius darbus). Tąkart Šilingas dalyvavo svečio teišėmis sykiu su savo svainiu Romanu (Ramūnu) Bytautu, gegužę paskelbuisi žurnale *Draugija* esė „Aplink mūsų dailės parodą“, lietuvių spaudoje pirmąkart aptarusią Čiurlionio kūrybą kaip simbolizmo reiškinių⁸⁸. Prieš susirinkimą ar po jo veikiausiai jis kalbėjosi su Čiurlioniu savo straipsnyje aptariamais klausimais. Tarp svečių buvo ir Antanas Smetona, Jurgis Šlapelis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, kurios tąkart paprašyta pirmininkauti susirinkimui. Šio susirinkimo metu Čiurlionis įtrauktas į draugijos garbės narius kartu su Žmuidzinavičiumi, Stabrowskiu, Daugirdu ir Rimša.

Iš lietuvių bendruomenės tuo laikotarpiu Čiurlionio kūrybą, jo muzikavimą ir darbą su choru spaudoje vertino Lietuvių dailės draugijos nariai: Tumas, Davainis-Silvestravičius, Leonas, Moravskis, Kymantaitė, Vladislavas Mongirdas bei vėliau į draugiją įstojusieji Mykolas Biržiška, Vydūnas. Savo atsiliepimus skelbė ir šios draugijos veikloje nedalyvavę asmenys (jau minėtas R. Bytautas, Petkevičaitė-Bitė, Adomas Jakštas, Ona Pleirytė-Puidienė, Konstantinas Jasiukaitis, Julija Žymantienė-Žemaitė, Liudas Gira, Jonas Kriaučiūnas ir kt.). Vertingesniais pastebėjimais išsiskyrė Bytauto, M. Biržiškos, Leono, Vydūno straipsniai. Pastarasis, po ilgos pertraukos apsilankęs Lietuvoje, mašliai aprašinėjo Čiurlionio paveikslų sukeltą įspūdį⁸⁹. Palankų nusiteikimą demonstravo Pleirytė-Puidienė, Petkevičaitė-Bitė, Jasiukaitis, Moravskis; palyginti santūriai atsiliepė Davainis-Silvestravičius, Tumas, Kriaučiūnas, dar rezervuočiau – Gira. Žemaitės komentarą apie Čiurlionio ciklo „Audra“ idėją po metų lydėjo jos išsitarimas Mažosios Lietuvos spaudoje, kad sonatinius ciklus eksponavusio menininko paveikslų ji nesupratusi⁹⁰. Akivaizdžiai nepritariančiai ir ironiškai recenzavo

87 LDD valdybos posėdžių ir visuotinių susirinkimų protokolai, LLMA, F. 33, ap. 1, b. 3, l. 7 a. p.

88 Ramūnas Bytautas, „Aplink mūsų [antrąją Lietuvių] dailės parodą“, *Draugija*, t. 5, Nr. 17 (1908), p. 23–26.

89 Vydūnas į draugiją įstojo tik 1910 m., bet pirmą atsiliepimą rašė 1908 m. (Vydūnas Tilžiškis, „Iš kelionės“, *Vilniaus žinios*, 1908 08 22 (1908 09 04), p. 3; 1908 08 23 (1908 09 05), p. 2–3.

90 Motina [Julija Žymantienė-Žemaitė], „Mano Antyti!...“ [1908 m. gegužės 5 d. laiškas A. Žymantui], *Vienybė lietuvininkų*, 1908 06 17 (Nr. 25).

Jakštas⁹¹, savo asmeniniuose užrašuose 1908 m. pavasarį pasižymėjęs: „Nei skambinimas, nei paveikslai Čiurlionio man nepatiko. Patiko tik pats Čiurlionis, kaip rimtas žmogus; bent taip ma rodės, ištolo į jį žiūrint.“⁹² Vienas didžiausių Jakšto priekaištų Čiurlioniui – „tautiško“ mąstymo stoka, „kosmopolitinė“ orientacija (tiesa, su dešiniaisiais klerikalais ryšius palaikiusi Marija Pečkauskaitė šioje diskusijoje gynė Čiurlionį, tačiau menininkas šios recenzijos, parašytos 1910 m., jau neperskaitė)⁹³. Tad demokratai, kairės pakraipos liberalai atidžiau mėgino suvokti Čiurlionio neįprastą simbolistinę raišką. M. Biržiška, ypač reflektavęs visuomenės santykį su menininko kūryba, nuo 1908 m. kasmet aptarinėjo Čiurlionio fenomeną⁹⁴ – iki pat nekrologo Čiurlioniui, kurį parašė itin jautriai⁹⁵.

Rašydamas kvietimą siųsti darbus Antrajai lietuvių dailės parodai ir retrospektyviai įvertindamas pirmosios reikšmę, Čiurlionis retoriškai apibūdino ją kaip užkurtą „vieną didelę dailės liepsną mūsų motinos Lietuvos garbei ir išaukštinimui“⁹⁶, nors pripažino, kad darbininkų buvo mažai. Paskutinį kartą kviesdamas dalyvauti LDD muzikiniame konkurse, 1909 m. pavasariui baigiantis, jau neslėpė nusivylimo:

Atsiminkime dailės parodas. Pirmoji paroda: džiaugsmo ašaros, toks sujudimas, ceremonijos, puikūs sakiniai, pasididžiavimas!

II paroda: „kodėl ne, kodėl ne“, dar kalbėta, kad geresnė esanti, nekaip pirmoji, bet jau daug ramiau.

91 Druskus [Adomas Jakštas], „Trečioji lietuvių dailės paroda Vilniuje“, *Draugija*, 1909, Nr. 30, p. 182–186. Savo redaguojamame humoristiniame laikraštyje *Garnys* Jakštas publikavo pamfletą apie Čiurlionio paveikslus.

92 Iš Kauno kronikos (A. Dambrausko), *Mūsų senovė*, 1921, Nr. 1, p. 51.

93 Plačiau apie kontekstą žr. Pillė Veljataga, „Čiurlionio dailė amžininkų akimis: kūrybos refleksija XX a. pirmųjų dešimtmečių lietuvių spaudoje“, *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911): jo laikas ir mūsų laikas / His Time and Our Time*, sudarė Gražina Daunoravičienė, Rima Povilionienė, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2013, p. 89–102.

94 S. D. [Mykolas Biržiška], „Dėlei Antrosios lietuvių dailės parodos (Vieno „kultūros ardytojų“ pastebėjimai)“, *Žarija*, 1908 03 19 (1908 04 01), p. 185–186. S. D., „Trečioji [lietuvių] dailės paroda“, *Lietuvos žinios*, 1909 06 10 (23), p. 1–2; S. D., „Šis-tas apie IV-ąją lietuvių dailės parodą“, *Visuomenė*, 1910, Nr. 3, p. 81–82.

95 Mykolas Biržiška, „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1876–1911)“, *Visuomenė*, 1911, Nr. 4, p. 168–169.

96 Vardan valdybos L. D. D., M[ikalojus] Čurlianis, „Antroji lietuvių dailės paroda“, *Lietuvos ūkininkas*, 1908 01 30 (1908 02 13), p. 71.

III paroda: niekas niekur nei balso, net paprastos recenzijos į laikraštį nebuvo parašyta!

Argi ne šiaudų liepsna tas visas mūsų kultūros darbas?⁹⁷

Taigi Čiurlionio pasiryžimas estetiškai ugdyti savo bendruomenę ir visą Vilniaus visuomenę po pusantrų metų buvo gerokai prislopęs; pokyčiams reikėjo daug daugiau laiko, nei tikėtasi. Būdamas nemenkos, tuo metu 75 narius turinčios organizacijos centre, gilių profesinių ryšių, skatinančių kūrybą ar bendrus meno projektus, jis nesukūrė, tačiau nedidelės grupės inteligentijos atstovų buvo vertinamas, mėginamas suprasti.

Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugija, „Vilniaus kanklės“, „Žiburėlis“, susivienijimas „Rūta“

Dambrauskas-Jakštas, 1908 m. rudens pradžioje lankydamasis Vilniuje, savo užrašuose pasižymėjo:

Kun. Tumas pasakojo, kad Vilniuje permaža lietuvių. Sulietuvinti Vilnių gali tik laikas. Aš į stebuklą netikiu. Duok Dieve, kad žymi lietuvių kolonija Vilniuje susidarytų. Dabar to nėra. Demokratai sau, socialistai sau.⁹⁸

Nors buvo kalbama, kad Vilniuje yra apie keletas tūkstančių lietuvių, tautinėms draugijoms labai trūko žmonių. Draugijų viduje formavosi keli idėjiniai branduoliai, kurie, kaip bičių spiečiai, kritiškesniu momentu atsiskirdavo ir sudarydavo kitos draugijos valdybą. Taip 1906 m. nutiko ir Vilniaus lietuvių

97 M[ikalojus] K[onstantinas] Čiurlianis, „Dailės draugijos muzikalinis konkursas“, *Viltis*, 1909 05 27 (1909 06 09), p. 2. Rašydamas, kad nepaskelbta nė vienos recenzijos, autorius perdėjo, tačiau recepcija išties buvo kukli. Pirmajai lietuvių dailės parodai baigiantis, Čiurlionio pasiryžimą ugdyti visuomenę atspindėjo ir laiškas: „Pasisekimo mano paveikslai nesulaukė, ir nėra ko stebėtis, Vilnius tebėra vystykluose ir apie meną menkiausio supratimo neturi, bet tai manęs, tiesą sakant, nė kiek neatgraso; ateinančiais metais rengiame II parodą, ir turiu nugalėti“, 1907 m. balandžio 10 (23) d. Čiurlionio laiškas broliui Povilui, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę*, p. 203.

98 „Iš Kauno kronikos (A. Dambrausko)“, *Mūsų senovė*, 1921, Nr. 2, p. 55.

savitarpinės pašalpos draugijai (VLSPD), įsikūrusiai 1905 m. spalio 29 d. Jos pagrindinis rūpestis buvo teikti savo nariams socialines paslaugas: skirti pašalpas, steigti vaikų bei tarnaičių prieglaudas, pirmąją oficialią lietuvių mokyklą Vilniuje (netrukus tapusią dvimete), rūpintis ir pilnametystės sulaukusių bei vyresnių žmonių švietimu. Dėl to stojamasis ir nario mokesčiai buvo dideli. Vis dėlto draugijai rūpėjo ir puoselėti savųjų kultūrą, tad jos globojami veikė draugijos choras ir teatro mėgėjų kuopa, kurių vieši pasirodymai papildydavo draugijos biudžetą. Šios pirmos oficialiai Vilniuje įregistruotos lietuvių organizacijos pirmininku buvo išrinktas gydytojas Antanas Vileišis, garsėjęs filantropiška ir švietėjiška veikla. Jis buvo nuo 1900 m. Vilniuje veikusių lietuviškų kultūros vakarų *spiritus movens*. Į VLSPD teatro trupę atėjus dirbti iniciatyvos nestokojančiam Gabrieliui Landsbergiui-Žemkalniui, kilo poreikis organizuoti draugiją, turinčią teisę daugiau nei keturis kartus per metus rengti pasirodymus (tokį kiekį reglamentavo gubernatūros patvirtinti VLSPD įstatai). Taip iš savamokslių vaidintojų ir choristų, kuriuos patraukė ir itin lengvatinės nario mokesčio sąlygos, netruko susikurti tautinės muzikos ir teatro mėgėjų draugija „Vilniaus kanklės“ su pirmininku išrinktu Landsbergiu-Žemkalniu⁹⁹. Iš pradžių buvo sutarta, kad abi draugijos rengs per metus po keturis vakarus kartu, pasidalydamos pelną perpus. Tačiau greitai ėmė ryškėti neatitikimai tarp draugijos vadovo ambicingų kultūrinių užmojų (pvz., noro statyti ne tik pramogines pjeses, bet ir istorinės tematikos dramas, reikalaujančias artistų profesionalumo ir lėšų rekvizitui bei kostiumams) ir kai kurių jos narių socialinių lūkesčių (pvz., pelningumo, populiarumo).

Landsbergis-Žemkalnis 1906 m. spalio 16 d. Sankt Peterburgo lietuviams rašė:

[...] jei ir „Birutę“ prakišime, tai kanklėms teks sprogti, o nabagas Petrauskis, tiek darbo padėjęs, tiek laiko sugaišinęs, pasiliks be kelnių ir išvažiuoti iš Vilniaus nebus kuo. „Birutė“ – verta matyti, o ypač girdėti, tai rimtas ir nelengvas daigtas, grintai lietuviškas ir augštos muzikališkos škalos. Brangiai atsieina „Birutę“ pastatyti, užtat netankiai galima ją ir atkartot.¹⁰⁰

⁹⁹ Draugija „Vilniaus kanklės“ savo gyvavimą pradėjo 1905 m. lapkritį.

¹⁰⁰Landsbergio-Žemkalnio 1906 spalio 16 d. laiškas Peterburgo lietuvių draugijai, VUB RS F1–F605, l. 57.

Dėl nesutarimų dalis „kankliečių“ grįžo atgal pas „savitarpiečius“ realizuoti savo planų. Kilusi įtampa privertė Landsbergį-Žemkalnį 1906 m. lapkričio 23 d. pasirašyti sutarimo aktą su Jonu Vileišiu, Puida, Gira ir Antanu Rucevičiumi. Aktu buvo patvirtintas VLSPD ir „Vilniaus kanklių“ bendradarbiavimas. Landsbergiui-Žemkalniui atsistatydinus iš „Vilniaus kanklių“ vadovo pareigų, šios draugijos valdybos pirmininku išrinktas J. Vileišis. Taigi Čiurlioniui dirbant su choristais Vileišis lyg ir buvo tiesioginis jo „viršininkas“. Vis dėlto skelbimai, nurodantys choro pavadinimą ir repeticijų vietą, įvairuoja: iš pradžių Čiurlionis, pristatytas kaip „Vilniaus kanklių“ choro vadovas¹⁰¹, po gero mėnesio jau repetavo „savitarpiečių“ patalpose¹⁰² (Kymantaitės raginime naudotis muzikinio lavinimo galimybėmis išsprūdo ir užuomina, kad į repeticijas teateidavo vos keletas žmonių; galbūt baimintasi, kad ir toliau buvo boikotuojamas „Vilniaus kanklių“ darbas).

1907 m. gruodžio 16 (29) d. laiške Bronisławai Wolman Čiurlionis guodėsi:

[...] Su choru užsimezgė simpatijos gija [...]. Tačiau, nepaisant visko, darbas yra sunkus – keletas gabių, turinčių balsą, o likusieji – tai neapsakomi sąvalkos, be klausos, be balso ir be proto. O čia dar ponas Vileišis pageidauja choro koncerto (jo manymu, jau laikas chorui ką nors padainuoti – idiotas!).

Dera žinoti, kad čia pas mus esama dviejų partijų: pažangiosios ir konservatyviosios tautinės. Pirmoji, kuriai ir aš priklausau, labai negausi, antroji – mūsų priešė, smerkia mus labai ir kritikuoja.¹⁰³

Laiške Čiurlionis, žinoma, paprastino situaciją, vaizduodamas bipolišką lietuvių bendruomenę (dėl kairių, „pažangių“, pažiūrų pats nebuvo priimtas į švietėjišką vilnišką „Aušros“ organizaciją, kurios idėjinę persvarą kontroliavo krikščionys demokratai¹⁰⁴). Radosławo Okulicz-Kozaryno pastebėjimu, tuo metu jau veikė šios partijos: Lietuvos krikščionių demokratų, Tautiškoji lietuvių demokratų,

101 „Vilniaus kanklių“ choro vedėjas p. Čiurlionis paskyrė repeticijas du kart per savaitę ...“; *Vilniaus žinios*, 1907 11 30 (1907 12 13), p. 2–3.

102 Sofija Kymantaitė, „Vilniaus chorui: Vilniaus dainininkai, naudokitės!“, *Viltis*, 1908 01 16 (29), p. 4.

103 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę*, p. 203.

104 Vygintas Bronius Pšibilskis, *Mykolas Biržiška. Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 112.

Lietuvos socialdemokratų partija, Lietuvos valstiečių sąjunga, tačiau menininkas veikiausiai detaliau neišmanė šių politinių grupių skirtumų. Čiurlionis išskyrė liberaliąją ir tautišką krikščionišką kryptį¹⁰⁵, o galbūt dar paprasčiau – laicistinę ir klerikalinę orientacijos sambūrius. Tačiau tikrovėje paviršutinė diferenciacija negaliojo: nors „savitarpiečiai“, išaugę iš vadinamojo „Dvylikos Vilniaus apaštaly“ sąjūdžio, buvo itin glaudžiai susiję su bažnyčios aplinka (čia glaudėsi jų butas ir įstaigos), tarp jų taip pat buvo nemažai „pažangios“ orientacijos asmenų (pvz., prieš Čiurlioniui apsigyvenant Vilniuje, 1907 m. žiemos pabaigoje, vyskupas pašalino lietuvių kunigą Šv. Mikalojaus bažnyčioje Antaną Viskantą dėl socialistinių pažiūrų, oficialiai įvardydamas jas esant „nekatalikiškas“).

„Vilniaus kanklių“ pirmininko vietą užėmus J. Vileišiui, abu broliai Vileišiai – Antanas ir Jonas – įgijo galimybę suvienyti lietuvius, glaudindami jų kuruojamų organizacijų bendradarbiavimą.

Mokslinėje literatūroje įsivyravusi nuomonė, kad Čiurlionis perėmė chorą iš Tallat-Kelpšos: pastarasis atsiminimuose teigė, kad, prieš išvykdamas studijuoti į Sankt Peterburgo konservatoriją, su choru repetavęs „Vilniaus kanklių“ ir „Rūtos“ klubo patalpose“¹⁰⁶. Rengdamas savo atsiminimus Pauliaus Galaunės rinkiniui *M. K. Čiurlionis* (1938), memuaristas kai kurias detales painiojo („Rūta“ įsikūrė tik 1908 m. pabaigoje¹⁰⁷). Galbūt anuomet, būdamas aštuoniolikmetis jaunuolis, ne itin gerai skyrė tarpusavyje susijusių VLSPD ir „Vilniaus kanklių“ kolektyvų ribas. Oficialiai Tallat-Kelpša vadovavo „savitarpiečių“ chorui, tačiau galbūt, atidarant Pirmąją lietuvių dailės parodą, dirigavo jungtiniam chorui su „Vilniaus kanklių“ dainininkais (spaudoje minima sąvoka „maišytas choras“ kai kuriais atvejais reiškė ne mišrų – vyrų ir moterų – o jungtinį kolektyvą). Chorvedžiu „Vilniaus kanklėse“ dirbo seminarijoje studijavęs Antanas Kazėnas¹⁰⁸, dalyvavęs rengiant melodramos „Birutė“ premjerą ir pasitraukęs iš draugijos, prieštaraujant seminarijos vyresnybei.

105 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Korespondencija / Korespondencja, 1907–1910*, t. 2 (ren-giamas spaudai), tekstologinis Radosławo Okulicz-Kozaryno komentaras, mašinraščio p. 8.

106 *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, sudarė Vygintas Bronius Pšibilskis, Vilnius: Aidai, 2006, p. 57.

107 Yra ir daugiau tikrovės neatitinkančių detalių, pvz., Juozas Tallat Kelpša teigė, kad Pirmojoje lietuvių dailės parodoje gėrėjęsis Čiurlionio ciklu „Zodiakas“ (*ibid.*, p. 59–60), nors ciklas eksponuotas tik po metų.

108 *Mikas Petruskas: straipsniai, laiškai, amžininkų atsiminimai*, sudarė Jūratė Burokaitė, Vil-nius: Vaga, 1976, p. 8, 9, 172; Arvydas Karaška, *Muzikos enciklopedija*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2007, p. 672. Dėkoju Vidai Bakutytei už nuorodas.

Vienu numeriu anksčiau, nei paskelbtas kvietimas rinktis repetuoti pas Čiurlionį „savitarpiečių“ patalpose, Kymantaitė publikavo straipsnį, kuriame užsiminė apie dėl ambicijų vos vegetuojančius du lietuvių choras – VLSPD ir „Vilniaus kanklių“. Kad Vilniaus lietuvių chorinis gyvenimas gyvuotų ir būtų visavertis, ji ragino vienytis į bendrą chorą, matyti svarbesnę – profesionaliesnio lietuviško repertuaro, būsimos lietuvių muzikos mokyklos – perspektyvą¹⁰⁹. Su paties vadovaujama choru Čiurlionis debiutavo būtent „savitarpiečių“ surengtame vakare, kurio metu buvo suvaidinta Petkevičaitės-Bitės drama „Kova“ ir Žemaitės komedija „Valsčiaus sūdas“. *Vilniaus žinių* recenzentė išgyrė choro lygį, bet supeikė vaidybą, kuri esą nėra iš tolo neprilygo Landsbergio-Žemkalnio „Blindai“¹¹⁰ (Čiurlionis matė šio spektaklio generalinę repetaciją 1907 m. lapkritį – Landsbergis-Žemkalnis statė šią pjesę nebebūdamas „Vilniaus kanklių“ vadovu; 1908 m. dailininkas kūrė pjesės knygelei viršelio projektą). Kymantaitė užsiminė apie labai nekultūringą žiūrovų elgesį vakaro, kuriame debiutavo Čiurlionio choras, metu¹¹¹. Į valstietišką auditoriją orientuotame *Lietuvos ūkininke* pakartota, kad salė buvusi nedėmesinga, pagirtas choro (ypač vyrų choro) lygis, skambėjusios gražios dainų melodijos, bet priekaištauta, kodėl jos – „Čiurliano, o ne žmonių kompozicijos“¹¹².

VLSPD skelbėsi ir spektaklio „Mindaugis“, pastatyto pagal Vinco Kudirkos atliktą Juliuszo Słowackio dramos vertimą, organizatoriais. Kymantaitė, atlikusi pagrindinį moteriško personažo – Aldonos – vaidmenį, teigė, jog iš pradžių režisavo Landsbergis-Žemkalnis (vėliau režisieriaus atsakomybę perėmė „savitarpiečiai“ Rucevičius ir Mykolas Sleževičius). Repeticijos vyko VLSPD patalpose, kur tuo metu buvo saugoma LMD biblioteka. Joje darbavęsis Basanavičius minėjo, jog 1908 m. balandžio pradžioje konsultavo pas jį užėjusius Kymantaitę, Putvinskytę, Sleževičių, Landsbergį-Žemkalnį ir Joną Strazdą dėl istorinių kostiumų¹¹³. Matyt, Basanavičiaus sugestijuojamas, Miesto teatro rekvizitą tvaręs vedėjas Gvido Nimetti surado Aldonos personažui frygišką kepuraitę, kuri tautos patriarchui priminė senose įkapėse Latvijoje rastą galvos apdangalą¹¹⁴.

109Sofija Kymantaitė, „Dainos. Vilniaus lietuvių choras“, *Viltis*, 1908 01 13 (26), p. 4.

110Lakštingalė, „Lietuvių vakaras“, *Vilniaus žinios*, 1908 02 26 (1908 03 10), p. 3.

111S. K. [Sofija Kymantaitė], „Vilniuje vasario 23 d. buvo Savitarpiečių įtaisytas vakaras“, *Viltis*, 1908 02 29 (1908 03 13), p. 3.

112„Lietuvių vakaras, Vilnius“, *Lietuvos ūkininkas*, 1908 02 27 (1908 03 11) (Nr. 9), p. 124.

113D-ro Jono Basanavičiaus *Autobiografija*, p. 104.

114Ibid., p. 98. Plg. Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Vaga, 1988, p. 318.

Iš advokato profesijos anuomet duoną pelnęs Sleževičius, per savo mėgėjišką teatrinę veiklą režisavęs 48 veikalus, tarpukariu įvertino: „Be 1908 m. ‚Mindaugo‘ nebūtų 1918 m. Nepriklausomybės“¹¹⁵. Čiurlionis turėjo progos stebėti šį spektaklį, o jam pasibaigus – įsitraukti į bohemišką pobūvį, inicijuotą Sofijos Smetonienės ir Pleirytės-Puidienės.

1908 m. gegužę Čiurlionio laukė didelis krūvis: perkėlus į Kauną Antrosios dailės parodos ekspoziciją, ją modifikavus, gegužės 9 (22) d. koncertavo su Kipru Petrausku, tuomet Sankt Peterburgo konservatorijos studentu, draugijos „Daina“ surengtame vakare¹¹⁶. Atidžiai klausiusis dainų, publika ėmė nekantrauti ir triukšmingai elgtis kompozitoriaus solinės programos metu. Artėjant draugijos įsteigimo metinėms, LDD planavo ambicingą koncertą, į kurį Čiurlionis kvietė lyrinį sopraną iš Varšuvos Wandą Stajewską, ištekėjusią už Varšuvos lietuvių savišalpos draugijoje dirbusio Jurgio Pesio (savo bendrovėje „Saturn“ jis išspaudino leidinius, kuriuose bendradarbiavo Čiurlionis, – dainų rinkinį *Vieversėlis*, Juozo Damijonaičio pradžiamokslį *ABC*). Kompozitorius su vyrų choru rengė savo kantatą „De profundis“ (130 Dovydo psalmės motyvais parašytas tekstas buvo išverstas į lietuvių kalbą). Prie solistės repertuaro Čiurlionis taikė jos atliekamas lietuvių liaudies dainas bei Stanisława Moniuszkos „Vakaro dainą“ Władysława Syrokomlos žodžiais. Vis dėlto, laiku negavus administracijos leidimo, koncerto data buvo nukelta, dainininkė negalėjo atvykti, tad Čiurlionis repetavo su Kipru Petrausku. Koncertas įvyko 1908 m. gegužės 17 (30) d. Geležinkelininkų klubo salėje (dab. A. Jakšto g. 9). Itin palankiai atsiliepė *Vilties* korespondentas, minėdamas „tokį artistišką pokylį, kokiame dar nesame buvę“, girdamas Čiurlionio kantatą chorui ir originalias jo fortepijonines kompozicijas. Patikusios ir liaudies dainų „Išėjo seselė“, „Tėvelis senas“ išdailos, išsaugojusios liaudies dainų atpažįstamumą, ko esą nebuvo galima pasakyti apie prieš keletą mėnesių choro atliktas dainas¹¹⁷. Deja, dėl per vėlai paviėšinto skelbimo apie koncerto laiką į jį susirinko mažai klausytojų¹¹⁸.

1908 m. gegužės 22 (birželio 4) d. Čiurlionis su Petrausku dalyvavo mokslievių ir jaunimo šelpimo draugijos „Žiburėlis“ surengtame laikraščio *Auszra*

115 Vytautas Maknys, *Teatro dirvonuose*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 170.

116 B.D., „Lietuvių Dailės parodos atidengimas [Kaune]. ‚Dainos‘ vakaras“, *Vilniaus žinios*, 1908 05 20 (1908 06 02), p. 2.

117 „Lietuvių dailės draugijos koncertas“, *Viltis*, 1908 05 21 (1908 06 03) (Nr. 58), p. 4.

118 *Lietuvos ūkininkas*, 1908 05 21 (1908 06 03) (Nr. 21), p. 244.

25-mečio minėjime. Kalbėjo Kymantaitė ir Juozas Bagdonas¹¹⁹. Renginys vyko vadinamame Inteligentų klube – jis oficialiai vadinosi „Городской клуб для лиц интеллигентных профессий“¹²⁰, kurio valdybai pirmininkavo G. D. Romas. Keletas lietuvių inteligentų į šį klubą buvo įstoję dėl lengvatos gaunant salę, veikusią Šv. Georgijaus pr. 24 (dab. Gedimino pr. 24). Tarp jų buvo ir „Žiburėlio“ dvasinė vadovė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. „Žiburėlio“ draugija buvo pirmoji organizacija, pakvietusi Čiurlionį koncertuoti Vilniuje. Tąkart, 1907 m. lapkričio 24 (gruodžio 7) d., rengtas vakaras Kudirkai pagerbti. Dar vienas „Žiburėlio“ organizuotas koncertas, kuriame Čiurlionis pasirodė kaip fortepijoninės muzikos atlikėjas ir solistės Horodeckos-Pisankowos akompaniatorius¹²¹, įvyko 1908 m. vasario 9 (22) d. Ilgai veikusi nelegaliai, ši kairės pakraipos organizacija pagrindinį dėmesį skyrė ankstyviausiems lietuvių periodiniams leidiniams *Auszrai* ir *Varpui*, jų vadovams. 1907 m. lapkričio 24 ir gegužės 22 d. „Žiburėlio“ rengtuose vakaruose lektorės teisėmis dalyvavo Kymantaitė. Tą vakarą dar kaip naujokas Vilniuje besijaučiąs Čiurlionis girdėjo kalbant Žemaitę, Petkevičaitę-Bitę, Pleirytę-Puidienę, kuri skaitė Joanos Griniuvienės pranešimą (prelegentės dalyvavo moterų emancipaciniame judėjime). Tąkart jis nusprendė mokytis lietuvių kalbos – norėjo ne tik lengviau susikalbėti su kolegomis draugijose, bet ir išreikalauti iš choristų aiškios tarties: mat recenzentai dažnai priekaištaudavo lietuviškų chorų atlikėjams dėl slaviško akcento arba dėl negirdimų žodžių originaliose vokalines kompozicijose.

1909 m. birželio mėnesį Čiurlionis bendradarbiavo su lietuvių susivienijimu „Rūta“, vėliau tapusiu klubu. Ši organizacija iškilo, ėmus nykti „Vilniaus kanklėms“, ir vienijo visokios pasaulėžiūros tautiečius iš įvairių draugijų. Įstatuose, kurie patvirtinti 1908 m. pabaigoje, buvo numatytos daug platesnės kultūrinės veiklos galimybės – artimesnės lenkų muzikinės-teatrinės draugijos „Lutnia“ praktikai. 1909 m. sausio 23 d. draugija oficialiai atidarė išsinuomotas patalpas Šv. Georgijaus pr. 22 (dab. Gedimino pr. 22; salė veikiausiai buvo įrengta po buvusio žiemos sodo kupolu Mažojo Vilniaus teatro salės vietoje¹²²).

119 „Žiburėlio“ vakaras Vilniuje“, *Vilniaus žinios*, 1908 05 22 (1908 06 04), p. 3.

120 *Вся Вильна: адресная и справочная книга*, Вильна: Издание издательства «Вся Вильна», 1909, p. 29.

121 Išsamiau žr. Vida Bakutytė, „M. K. Čiurlionis muzikiniame ir teatriniam Vilniuje: stebėtojas, dalyvis“, *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis Vilniuje*, p. 174.

122 *Ibid.*, p. 176.

Čiurlioniui tuo metu būnant Sankt Peterburge, susivienijimo chorui vadovauti buvo pakviestas J. Kučinskas. Vasaros pradžioje apsilankęs Vilniuje, Čiurlionis tapo šios organizacijos nariu¹²³ (kad būtų priimtas, turėjo gauti bent dviejų draugijų rekomendacijas, tad tikėtina, kad kreipėsi į Joną ir Antaną Vileišius, galbūt į „Žiburėlio“ atstoves: Feliciją Bortkevičienę, Petkevičaitę-Bitę ar Putvinskytę).

Koncertuoti „Rūtoje“ Čiurlionį pakvietė Kipras Petrauskas ir Stasys Audiejus, tuo metu rengę koncertines gastroles po visą Lietuvą. Fortepijoninėje koncerto dalyje Čiurlionis atliko Ludwigo van Beethoveno „Sonatos Nr. 3“ Allegro dalį bei keletą savo preliudų – fis-moll ir h-moll¹²⁴. Spauldoje buvo pastebėta, kad jis geresnis kompozitorius nei atlikėjas – esą interpretacijoje trūkę technikos. Sankt Peterburgo konservatorijos ugdytiniais buvo papriekaištauta dėl išimtinai rusiško repertuaro¹²⁵. Tuo laiku Čiurlionis pradėjo piešti uždangą „Rūtos“ scenai, apie tai buvo pranešta ir spaudai¹²⁶. Šiam užsakymui veikiausiai tarpininkavo Domaševičius. Menininkas vertino šį labdaringą gydytoją, apsirgus jį rūpestingai slaugiusį¹²⁷. Domaševičius dirbo Šv. Jokūbo ir Savičiaus ligoninėse greitosios pagalbos gydytoju, turėjo privačią polikliniką bei ligoninę. Pastate, kuriame įsikūrė „Rūta“, tuo metu veikė ligoninė su nuolatinėmis lovomis. Kartu su aptarnaujančiu personalu po kelias valandas už simbolinį mokestį dirbo ir lietuviai gydytojai: Domaševičius, Barbora Burbo, dantistės Gimbutaitė ir Putvinskytė. Domaševičius dėstė felčerių mokykloje ir Raudonojo Kryžiaus gailėtingųjų seserų kursuose, skelbė nemažai publikacijų. 1893 m. grįžęs į Vilnių, gydytojas sykiu su Vileišiais įsitraukė į „Dvylikos apaštalų“ veiklą, taip pat padėjo rengiant Vilniaus Didįjį Seimą. Nors buvo Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) įkūrėjas, Domaševičius 1907 m. dešimtmečiui iš LSDP CK tarybos pasitraukė. Jis dalyvavo ne tik LDD, bet ir LMD, susivienijimo „Rūta“ steigime, ėjo klubo pavaduotojo pareigas. Priklausė dosniesiems LDD rėmėjams, dėl to buvo paskelbtas nuolatinis jos nariu. Be to, Domaševičius vienas iš nedaugelio

123 Vygintas Bronius Pšibilskis, *op. cit.*, p. 112.

124 „Koncertas“, *Viltis*, 1909 06 12 (25), p. 3. Čiurlionio repertuare yra penki fis-moll ir devyni h-moll tonacijos preliudai, tad keblu numanyti, kas iš tiesų buvo atliekama.

125 Videns, „Muzika“, *Viltis*, 1909 06 19 (1909 07 02), p. 3.

126 Uždanga piešta apie dvi savaites: nuo birželio 10–12 d. iki 26 d.: „Lietuvos dailininkas tepliorius p. Čiurlianis užimtas dabar teplojimu pagražinimų ir uždangos dėl „Rūtos“ draugijos scenos“, *Vienybė*, 1909 06 23 (1909 07 06), p. 386; *Viltis*, 1909 06 26 (1909 07 09), p. 3.

127 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, p. 52.

įsigijo Čiurlionio tapybinį etiudą. Deja, „Rūtos“ vicepirmininkas negalėjo pademonstruoti organizacijos dosnumo atsiskaitydamas su menininku už scenos uždangą. Vietoj žadėto 100 sidabro rublių honoraro, kurio dalis buvo sumokėta anksčiau, jis teįstengė pridėti mažmožį.

Pasirodė, kad iš tų 40 rublių gavau tik 14. 27 sr., nes tik tiek galėjo surinkti, o daugiau tai jau niekas duoti nenori. (Ak, kaip bjauru visa tai!) Buvau „Rūtoje“ – Zuliuk Meiliausias, tik tu niekad neik į „Rūtą“ ir duokš man rankeles meiliausiąsias, kad sau prie kaktos pridėti galėčiau, nes man galva net plyšta. Bet tai niekis.

*Evviva l' arte! Aukščiau galvą*¹²⁸

Pamatęs suglamžytą uždangą Čiurlionis šiais žodžiais guodėsi savo jaunai žmonai Kymantaitei-Čiurlionienei su užuomina į Kazimierzo Przerwa-Tetmajerio to paties pavadinimo eilėraščio baigiamąją frazę, buvusią populiarią tarp jo bendramokslių Varšuvoje.

Kaip atsitiko, kad, nepraėjus nė trimis mėnesiams, uždanga buvo sumaigytą iki juodumo? 1909 m. liepos 10–11 (23–24) d. „Rūtos“ salėje vyko LMD trečiasis visuotinis susirinkimas, pasiūlęs Čiurlionį į „dainų komisiją“, rugpjūtį buvo švenčiamos pirmojo lietuviško spektaklio „Amerika pirtyje“ viešo atlikimo 10-osios metinės. Rodyta naujai pastatyta melodrama „Birutė“ ir toji pati brolių Vilkutaičių komedija. Čiurlionių poros tuo metu rašyta opera „Jūratė“ spėjamai galėjo būti šio šventinio jubiliejaus centre. Birželio 9 (22) d. vyko organizatorių pasitarimas, kuriame buvo ir Čiurlionis, ketinęs dalyvauti iškilmėse¹²⁹, vis dėlto renginio metu jis pasirinko atokų gyvenimą Plungės klebonijoje: tapė, skambino, rašė straipsnį į rinkinį *Lietuvoje* (1910). 1909 m. pabaigoje, Čiurlioniui išvykus į Sankt Peterburgą, galutinai baigėsi jo bendravimo su draugijomis Lietuvoje laikas.

128 Iš 1909 m. rugsėjo 18 (spalio 1) d. Mikalojaus Konstantino Čiurlionio laiško Sofijai Čiurlionienei, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, p. 320.

129 Alf. [Moravskis?], „Dziesięciolecie sceny litewskiej“, *Litwa*, 1909, Nr. 13, p. 198–199.

Išvados

1907–1909 m. Čiurlionis bendradarbiavo su septyniomis lietuvių draugijomis, veikusiomis Lietuvoje, – Lietuvių dailės draugija (LDD), muzikos ir teatro mėgėjų draugija „Vilniaus kanklės“, Vilniaus lietuvių susivienijimu „Rūta“, muzikos ir teatro draugija „Daina“, Lietuvių mokslo draugija (LMD), Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugija (VLSPD), moksleivių ir studentų draugija „Žiburėlis“, buvo trijų pirmųjų narys. Svarbiausia menininko profesinės ir visuomeninės savirealizacijos platforma buvo LDD: būdamas jos vicepirmininku nuo 1907 m. rugsėjo iki 1909 m. rugsėjo pavadavo į užsienį išvykusį organizacijos pirmininką Antaną Žmuidzinavičių. Rengė Antrąją lietuvių dailės parodą, kuravo su ja susijusių spaudinių leidybą. Čiurlionio iniciatyva prie draugijos pradėtas steigti Muzikos skyrius, organizuotas pirmas lietuvių kompozitorių muzikos kūriniių konkursas. 1909 m. liepos 11 d. vykusiame LMD visuotiniame susirinkime Čiurlionis buvo pasiūlytas į dainų rinkimo komisiją. Iki to laiko sukūręs apie 40 liaudies dainų harmonizacijų chorams, 9 dainų variacijas fortepijonui, parengęs dainų rinkinį, parašęs straipsnių lietuviškos muzikos tema, kompozitorius būtų galėjęs profesionaliai tvarkyti LMD renkama folkloro kolekciją. Deja, 1909 m. gruodį išryškėjusi liga neleido prie šio darbo prisidėti. Į „Lietuvių tautos namų“ idėjos aptarimus jį pakvietė „Vilniaus kanklių“ ir VLSPD atstovai.

Straipsnyje tikslinamos žinios apie lietuviškojo Vilniaus choro, kuriam vadovavo Čiurlionis, priklausymą draugijai. Čiurlionis vadovavo ne tik „Vilniaus kanklių“ chorui, tačiau būrė ir VLSPD dainuojančius žmones, koncertavo su jungtiniu kolektyvu, prie kurio šliejosi ir nemokantieji lietuvių kalbos. Tuometis „Vilniaus kanklių“ vadovas Jonas Vileišis ir VLSPD pirmininkas Antanas Vileišis siekė įgyvendinti 1906 m. lapkričio 23 d. abiejų draugijų pasirašytą bendradarbiavimo sutartį. Šią intenciją atspindi ir menininko sužadėtinės Sofijos Kymantaitės straipsnis, raginantis šiuos du chorus susivienyti. Tikrovė buvo kiek sudėtingesnė: Čiurlionis laiške guodėsi, kad „tautiški konservatoriai“ choro repeticijas boikotuoja. Tame laiške save priskyrė prie „pažangiųjų“. Tai nebuvo partinį priklausymą nurodanti charakteristika – ji reiškė liberalią orientaciją. Vis dėlto būtent dėl „kairumo“ švietėjiškai Vilniaus „Aušros“ draugijai Čiurlionio narystė pasirodė esanti nepatikima. Liberalios pasaulėžiūros kultūrininkai aktyviau ir adekvačiau reflektavo dailininko kūrybą parodose bei jo muzikines kompozicijas ir chorvedystės pasiekimus koncertuose. Čiurlionio dalyvavimas

draugijos „Žiburėlis“ rengtuose vakaruose, liberalų rašytos palankiau jo kūrybą interpretuojančios recenzijos ir konservatyvaus klerikalo Adomo Jakšto principinis kritiškumas jo kūrybos atžvilgiu rodo, kad Čiurlioniui lengviau sekėsi bendradarbiauti su kairės demokratinės pakraipos kultūros veikėjais. Su liberalu Petru Leonu, tuometiniu „Dainos“ draugijos pirmininku, LDD vicepirmininkas Čiurlionis derino ir Antrosios lietuvių parodos perkėlimo į Kauną bei koncerto klausimus. Paskutiniu Vilniaus etapu, 1909 m. birželį, Čiurlionis koncertu ir uždangos kūrimu prisidėjo prie lietuvių susivienijimo „Rūta“ kultūrinių projektų. Draugija įsikūrė 1908 m. pabaigoje yrant „Vilniaus kanklėms“, jungė daugelio lietuvių draugijų kultūrininkus. Šiame susivienijime Čiurlionis glaudžiausiai bendradarbiavo su kairiaisiais Andriumi Domaševičiumi, Kipru Petrausku. Šį bendradarbiavimą lengvino kelioms draugijų valdyboms atstovavę Jonas Vileišis, Antanas Žmuidzinavičius, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Marija Putvinskytė ir kt. Šiltesni bičiulystės saitai negalėjo kompensuoti materialinių reikmių, kurios aštrėjo dėl menkos paveikslų paklausos, nesumokamų žadėtų honorarų. 1909 m. lapkritį, prieš išvykdamas į Sankt Peterburgą, Čiurlionis suteikė *carte blanche* Žmuidzinavičiui ir LDD valdybai. Šiuo simboliu gestu baigėsi Čiurlionio bendradarbiavimo su savo tautinės bendruomenės draugijomis Lietuvoje laikas.

Gauta 2021 06 09

Priimta 2021 06 22

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis's Sociocultural Connections and Professional Self-Realisation in Lithuania

Summary

In 1907–1909, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis worked with seven national societies active in Lithuania: Lithuanian Art Society, Amateur Music and Theatre Society “Vilniaus Kanklės”, Lithuanian Association “Rūta” in Vilnius, Music and Theatre Society “Daina” in Kaunas, Lithuanian Scientific Society, Lithuanian Mutual Aid Society of Vilnius, and Charitable

Society for Pupils and Students “Žiburėlis”. He was a member of the former three organizations. The Lithuanian Art Society was the main platform for Čiurlionis’s professional and social self-realisation. He served as its vice-chair and from September 1907 to September 1909 stood in for its chair, Antanas Žmuidzinaičius. He organised the Second Lithuanian Art Exhibition. On Čiurlionis initiative, the music section was established at the Society. Together with his colleagues, he organized a competition for Lithuanian composers; he also envisaged a periodical of music, art, and literature.

The article discusses the question of the affiliation with the Lithuanian Vilnius Choir led by Čiurlionis. The research has revealed that Čiurlionis conducted a united choir consisting of the singers from the Lithuanian Mutual Aid Society of Vilnius and “Vilniaus Kanklės”. His participation in two soirees organised by “Žiburėlis”, quite favourable reviews of his artworks written by the liberals, and the principled criticism by the conservative cleric Aleksandras Dambrauskas (nom de plume Adomas Jakštas) demonstrate that Čiurlionis found it easier to work with democratic left-wing cultural figures. In June of 1909, Čiurlionis’s concert and the design of the curtain on the premises of the Lithuanian Association “Rūta” were associated with Andrius Domaševičius and Kipras Petrauskas. In his letter, Čiurlionis called himself “progressive.” It was uncharacteristic to indicate one’s party affiliation; in Čiurlionis’s case, it meant to be of liberal orientation. However, it was precisely because of his “leftist” views that the Educational Society “Aušra” deemed his membership unreliable. On July 11, 1909, Čiurlionis was nominated to the commission to collect songs for the Lithuanian Scientific Society. Unfortunately, the illness that manifested itself in December of 1909 prevented the composer from carrying out the work.

Keywords: Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Lithuanian Art Society, Lithuanian Scientific Society, Lithuanian Mutual Aid Society of Vilnius, organizations “Vilniaus Kanklės”, “Žiburėlis”, “Rūta”, and “Daina”.
